

Dunaj

Když jsme na okraji slovenské metropole Bratislavy přešli most přes Dunaj, ocitli jsme se na území někdejší římské říše a mohli se těšit na antické památky. Podél jižního břehu Dunaje vybudovali Římané pevnostní města a ochranný val, limes romanum. Zatímco na jižním břehu před dvěma tisíci let vzkvétala antická civilizace, na severu žili lidé ještě v pravěku. Dunaj plnil funkci přirozené přírodní bariéry. Tento veletok je po ruské Volze druhou největší řekou evropského kontinentu. Na délku má 2900 kilometrů, proplová desetí státy, pramení na jihozápadě Německa v pohorí Černý les a deltou na rozhraní Rumunska, Moldavska a Ukrajiny ústí do Černého moře. Na jeho toku lze napočítat více než sto přístavů a čtyři hlavní města států. Má dávné jméno po říčním bohovi Danubiovi a ve starověku byl znám i pod jménem Ister. V podobě Straussova valčíku Na krásném modrém Dunaji má i svou hymnu. Ta nám zněla v uších, když jsme se na severu Srbska s Dunajem loučili. To jsme jeho tok překonávali již potřetí.

Osmanská říše

Jednou z největších říší, které v dějinách lidstva zazářily, rozpínaly se a následně splaskly, bylo osmanské impérium. Na jeho někdejšími teritoriu jsme se ocitli, sotva jsme přešli Dunaj. Osmanský stát se zrodil na konci 13.století, kdy agresivní Mongolové zahnali turkické pastevece ze stepí Střední Asie až před brány byzantské říše. Kočovníky tehdy sjednotil pod svou vládou jistý Osman. Ten dal jméno nejen vládnoucímu rodu, jenž panoval po více než 600 let, ale i impériu, které se z malého státečku poblíž Marmarského moře nafouklo ve světovou říši. Ve 14.století si Osmané postupně podmanili celou Malou Asii a velkou část Balkánu, v 15.století dobyli Konstantinopol a postupně tak vymazali existenci států Srbů, Bulharů nebo byzantské říše. Největšího rozmachu dosáhli Osmané v 16.století, kdy pronikli až k Vídni, ovládli Uhry a usadili se ve střední Evropě. Patřil jim jih Ukrajiny, Krym, Kavkaz, západní část Persie, celý Blízký východ, jižní Arábie včetně Jemenu i svatých měst Mekky a Mediny a severní Afrika od Egypta až po Alžírsko. Říše zabírala plochu přes 20 miliónů km², 5x větší než činí rozloha celé Evropské unie, 30x převyšovala dnešní Turecko. Osmanský sultán od 16.století povýšil na nástupce proroka na zemi, chalífu, hlavu islámu. Turci vytvořili boží centralizovanou říši. V jejím čele stál neomezený vládce, sultán (padišáh), který byl po krvi potomkem Osmana zakladatele. Panovník však na vládu nebyl sám. Měl svého premiéra, velkovezíra, a ministry, vezíry. V době největšího rozmachu říše se tyto nejvyšší státní úředníci rekrutovali z poturčených porobených národů. Téměř všichni velkovezíři v 16. a 17.století byli řeckého, albánského nebo slovanského původu., stejně tak jako další úředníci, pašové. Zatímco turecká aristokracie se uplatňovala v armádě a na venkově, sultána obklopovali poturčenci. Ti však byli jeho otroky a nemohli si dělat nárok ani pomyšlení na jeho trůn. Osmané si na porobených teritoriích vybírali lidskou daň v podobě schopných chlapců. Ty odebrali rodičům, udělali z nich muslimy a vychovávali je pro dráhu úředníků nebo elitních vojáků, janičářů. Této specifické dani se říkalo devširme. Říši spravovali sultánovi otroci a Turci se mísili s obyvatelstvem porobeného Balkánu. Osmané reformovali daňový systém tak, že byl pro poddané přijatelnější než útlak byzantských úředníků. Křesťané nebo židé mohli nadále vyznávat svou víru, avšak museli platit daň za ochranu. Osmané potlačili kriminalitu a v celé říši bylo relativně bezpečno. Podobně jako antičtí Římané i oni ve svém impériu budovali silnice, mosty, zájezdni hostince (chany), hotely pro obchodníky (karavanseraje) a lázně (hammamy). Zatímco v 15. a 16.století říše prosperovala, později už jen upadala. S koncem expanze nepřibývala nová léna pro vojenskou aristokracii, světový obchod se přesunul z východního Středomoří k Atlantskému oceánu, ekonomiku zasáhla inflace a korupce. Osmansko říši ovládlo slovíčko „bakšiš“. Místo často neschopných sultánů vládli zkorumpovaní vezíři a pašové, od 17.století začali Turci prohrávat války a říše špěla ke zkáze. Do 1.světové války vstoupila na straně Německa a spolu s ním ji prohrála. Rozpadla se stejně rychle jako Rakousko-Uhersko. Osmanský sultán, jeho harém i pašové zmizeli v propadlišti dějin, aby se později vzpomínky na ně staly turistickou atrakcí.

Maďarsko

První země, kde jsme se zastavili, bylo Maďarsko.To ještě geograficky patří do střední Evropy, avšak jeho historie zavání i Orientem. Svou rozlohou kolem 90tisíc km² je větší než Česká republika, avšak počtem obyvatel něco přes deset miliónů jde o stejně velký stát. Současné Maďarsko je pouze torzem Uher, které byly na přelomu 19. a 20.století rovnocennou východní polovinou habsburské monarchie. Uhry tehdy zabíraly třikrát větší plochu. Po rozbití Rakouska-Uherska připadly okrajové části říše nástupnickým státům, a proto dnes téměř pět miliónů Maďarů žije za hranicemi země. Maďarsko je tvořeno nekonečnou rovinou Panonské nížiny. Pouze na severu se zvedají výběžky Karpat, které ale ve srovnání s horskými velikány sousedního Slovenska působí nicotně. Do tohoto kraje kolem roku 900 z východu přivedl svůj lid praotec Arpád. Maďaři si rychle vybojovali svůj životní prostor na rozhraní Balkánu a střední Evropy, mezi východní Byzancí a Západem. Eminentní zájem papeže o získání tohoto národa pro katolickou církev se projevil korunováním arpádovského knížete na krále Štěpána I. a to již roku 1000, tedy pouhých sto let po příchodu barbarského národa do křesťanské Evropy. Ugrofinští Maďaři mají naprosto odlišný původ a jazyk od indoevropských národů. Přesto se rychle přizpůsobili

a stali součástí západní kultury a života. Maďarsku vládli arpádovští panovníci po velkou část středověku. V průběhu 15. a 16.století se na čas Uhry a Čechy ocitají pod stejnou vládou Lucemburků a Jagellonců. Přítrž této konfederaci udělali Turci, kterým podlehl král Ludvík Jagellonský v bitvě u maďarského Moháče roku 1526. Pak už měl osmanský sultán Sulejman Uherskou nížinu jako na talíři. Během tří let vytvořil z Maďarska jednu z provincií turecké říše. V Budíně sídlil paša a nad uherskou metropolí stejně jako nad celou zemí z minaretů vlál turecký půlměsíc. Dodnes lze v Budapešti narazit na turecké lázně, islámské mauzoleum nebo na zdobený výklenek směrem k muslimské Mekce, umístěný v katolickém kostele. Teprve v 80.letech 17.století hnal rakouský vojevůdce Evžen Savojský Turky od Vídně až na Balkán. Maďarsko se nám opět přiblížilo, neboť se stalo součástí habsburské monarchie a zůstalo jí až do konce 1.světové války. Společné dějiny s námi opět sdílelo po roce 1945, kdy připadlo k východnímu bloku, i v posledním desetiletí, kdy společně s námi vstoupilo do EU. V Maďarsku jsme strávili dva dny. I za tak krátkou dobu jsme se mohli přesvědčit, že označení země jako regionu pikantních klobás, uherského salámu, guláše, perkeltu, termálních lázní a nekonečné roviny není jen prázdné turistické klišé.

Budapešť

První zastávkou na naší dlouhé cestě byla **Citadela** v Budapešti. Pevnost z poloviny 19.století, kterou nechal habsburský císař František Josef I. vystavět, aby zastrašil maďarské revolucionáře, je symbolem maďarského vzdoru. Pevnost završuje **Gellertův vrch** a servíruje maďarskou metropolí jako na dlani. 140m vysoký pahorek má jméno podle světce, kterého na tomto místě zabil pohané v 11.století. Skrz clonu křesťanského mýtu jsme přehlédli město a viděli, jak jeho zástavba z obou stran svírá řeku Dunaj, která tu dosahuje šířky až 500m. Budapešť má s aglomerací více než 2 milióny obyvatel, což z ní činí jedno z největších středoevropských měst. Její velikost je odrazem změn ve druhé polovině 19.století. Tehdy se spojila samostatná města Budín a Pešť v metropolí imperiálních Uher. Budapešť zachvátila stovební horečka, když se město chtělo záhy vyrovnat západoevropským metropolím. Maďaři v monumentálních stavbách oslavovali tisíc let od svého příchodu do Panonie. Přes Dunaj vyrostly první mosty, panorama města ovládly siluety katedrály Svatého Štěpána, zrekonstruovaného budínského hradu, vyhlídková Rybářská bašta nebo impozantní budova parlamentu. Město dostalo i podzemní dráhu, nejstarší metro na evropském kontinentu. Jednotná tvář města z přelomu 19.a 20.století protlačila budapešťské nábřeží i na seznam památek UNESCO. Maďarská metropole však není jen mocenským centrem země. Představuje také důležité lázeňské centrum. Město má více než 120 termálních pramenů, což ho v tomto směru staví na první místo na světě. Termální zřídla využívali již antičtí Římané, kteří na místě dnešního Budína vybudovali před dvěma tisíci lety vojenské město Aquincum. To bylo jedním z největších římských měst na Dunaji. 20tisíc jeho obyvatel si již v antice užívalo luxusu několika lázeňských areálů. Co se hygieny týká, tak na antickou tradici navázal muslimský svět. V době budínského pašaliku ve městě vzniklo několik lázní a některé z nich fungují dodnes. Z výšky jsme viděli, kterak se od severozápadu sklánějí k Dunaji Budínské vrchy a jak zbytek obzoru vyplňuje nížina. Na citadele jsme objevili i maďarskou verzi sochy svobody, která má na výšku 14metrů a původně byla věnována sovětské armádě. V roce 1945 ji zhotovil sochař Stróbl jako alegorii boje dobra se zlem. Po roce 1989 z ní byly odstraněny nápisy oslavující Rudou armádu a její padlé vojáky. Poté, co v roce 1956 sovětské tanky krvavě potlačily maďarskou revoluci, získali Maďaři k Rusům podobný vztah jako Češi po roce 1968. My jsme však nepřijeli do Maďarska přemítat nad politikou, a proto jsme s větrem v zádech sjeli z vrchu Gellert a po mostě pojmenovaném po císařovně Alžbětě, která byla maďarskou lobbistkou na vídeňském císařském dvoře, zamířili do Pešti. **Alžbětín most** zapadá do reálií imperiální Budapešti. Když byl roku 1903 otevřen, šlo o největší visutý most na světě. Minuli jsme proslulou **tržnici**, kde se mj. prodává uherský salám Pick, jenž se už zhruba 150 let vyrábí v jihomaďarském městě Szeged. Právě město uheráku bylo naším dalším cílem.

Szeged

Budapešť je tak velká, že v ní žije téměř čtvrtina populace země. Ostatní maďarská velkoměsta dosahují sotva desetiny její velikosti. To je případ i čtvrtého největšího města, Szegedu, který má zhruba 170tisíc obyvatel. Szeged leží na jihu Maďarska, v zemědělském kraji na řece Tisze. A právě na jejím nábřeží jsme se ubytovali. Tisza dnes měří necelých tisíc kilometrů. Avšak až do regulace ve 2.polovině 19.století měl její meandrovitý tok o 500km více. Řeka pramení na Ukrajině a ústí do Dunaje v srbské Vojvodině, avšak většina jejího toku patří Maďarsku. Váže se k ní i legenda, která nás vrátila až do 5.století. Podle báje je pod ní pohřben Attila, obávaný Bič boží, který v čele hunských nájezdníků zadupával antické dědictví v Evropě. Kvůli jeho hrobu prý změnili tok Tiszy aby se nikdo nedostal k jeho pokladům. Zatímco Attila zmizel ze světa, pro cizinu zůstalo území Maďarska zemí Hunů, tedy Hungaria.

Tisza psala i novodobé dějiny Szegedu. Když se roku 1879 vylila z břehu, málem město vymazala z mapy. Starosta, který se podle řeky jmenoval Lajos Tisza, pak vedl jeho novou výstavbu s prstenci okružních ulic, alejemi stromů, parky a veřejnými budovami v historizujících stylech. Původně středověký Szeged, který byl v dějinách zničen Turky, zemětřeseními i povodněmi, dnes připomíná jen torzo pevnosti, na nábřeží nedaleko našeho hotelu. A také románský **kostelík Svatého Demetria** ze 12.století, jenž už plní pouze funkci historické dekorace **Univerzitního náměstí**. Tam jsme si řekli, že se tu v letních měsících pořádá divadelní festival pod širým nebem, jenž ze Szegedu činí jihomaďarskou kulturní metropolí. Náměstí obklopují budovy univerzity, jejíž architektura má evokovat historické náměstí severní Itálie. V podloubí jsou sochy a busty

Maďarů, kteří zanechali stopu v kulturních dějinách a vědě. Řekli jsme si, že univerzita sem byla přemístěna v roce 1920 a dnes je nejprestižnějším vědeckým a vzdělávacím centrem v Maďarsku. V severoitalském románském lombardském stylu byla po 1.světové válce vystavěna **katedrála Panny Marie**. Ta patří mezi největší maďarské kostely. Obdivovali jsme její přes 90m vysoké věže, postavy 12 apoštolů na průčelí a v interiéru nad oltářem mozaiku Panny Marie, která má na sobě szegedínský kroj a typické pantofle. Kromě katedrály jsme si ještě ukázali pravoslavný **kostel Svatého Mikuláše** (Nikolaje), který si v 18.století vystavěli srbští přistěhovalci, **pseudoklasicistní palác Ference Móra**, v němž se nachází muzeum a galerie, a **radnici** z konce 18.století i hlavní náměstí plné zeleně a památníků. To je plochou pěti hektarů jedním z největších náměstí ve střední Evropě. Při procházce městem jsme viděli, že je Szeged výstavné evropské město a že i v pro nás nesrozumitelné maďarštině se cukrárna řekne „cukrászda“. Blízkost Balkánu nám připomněla až přísně střežená hranice, kterou jsme půl hodiny po odjezdu z hotelu museli překonat.

Balkán

Balkán je plochou přes půl miliónu km² třetím největším poloostrovem Evropy. Není jen geografickým pojmem. Představuje termín i v politice. Jde o oblast, která byla až do 19.století pod přímou nadvládou Turků a po zhruba 200 let si na ní brousily zuby ze severovýchodu Rusové a ze severozápadu Habsburkové. Mocenské vlivy spolu s politickou, kmenovou, a náboženská roztržitostí a nevraživostí vytvářely podobu tohoto regionu. Zeměpisně je Balkán ohraničen ze tří stran moři a ze severu řekami Sáva a Dunaj. Patří tedy do něj země bývalé Jugoslávie, Bulharsko, evropská část Turecka, pevninské Řecko a Albánie. Politicky se k Balkánu přiřazuje Rumunsko a naopak se z něj vyčleňují Chorvatsko a Řecko, jež se počítají ke Středomoří nebo západní Evropě. Hradba hor brání pronikání subtropického středomořského vzduchu do vnitrozemí poloostrova a ten má tak suchozemské klima se studenými zimami. Například Sofie leží v podobné zeměpisné šířce jako italský Řím nebo španělská Barcelona, avšak má klima podobné jako střední Evropa. Balkán si nese jméno podle pohoří Stara Planina, turecky „Balkan“, které prochází celým Bulharskem od východu k západu.

První balkánskou zemí, která se nám postavila do cesty, bylo Srbsko. Za hraničním přechodem Hargoš jsme projížděli autonomní oblastí Vojvodina. Tam kromě jednoho a čtvrt miliónu Srbů žijí sta tisíce příslušníků jiných národů – Maďarů, Rusínů, Slováků, Chorvatů nebo Rumunů. Pestrá etnická a náboženská skladba jeho obyvatel je dána příslušností k habsburské monarchii v 18. a 19.století. Když odsud Evžen Savojský vyhnal Turky, stala se Vojvodina nárazníkovým pásmem monarchie. Na její úrodné půdě se vedle starousedlých Maďarů zabydli kolonisté ze Srbska a téměř všech koutů habsburské říše.

Vojvodina je geograficky ještě součástí střední Evropy, skutečný Balkán pro nás začal až po překonání Dunaje. To jsme projížděli vlastním Srbskem. Pětina z jeho osmi miliónů obyvatel žije v hlavním městě. Bělehrad má moderní tvář, z níž se na první pohled nedá uhadnout, že město bylo ve svých dějinách čtyřicetkrát zničeno a znovu vybudováno. Naposled po bombardování v roce 1999. Bělehrad býval pevností antických Římanů, středověkých Uher, Turků, Habsburků a nakonec Srbů. Má strategickou polohu na jižním cípu Panonské nížiny, pod výběžky balkánských hor, na soutoku Dunaje a Sávy, jíž jsme po jednom z bělehradských mostů překonali. V Bělehradě jsme opustili rovinatou krajinu a vystoupali do pohoří Šumadija. Několik kilometrů za městem jsme si nemohli nevšimnout vrchu Avala s více než 200 metrů vysokým vysílačem, který byl znovu vztyčen po svém zničení během bombardování před 14 lety. V Srbsku jsme ještě minuli jeho třetí největší město – Niš. V něm se roku 274 n.l. narodil římský císař Konstantin I. Veliký, který se do evropských dějin zapsal tak silným písmem, že patří mezi jejich nejvýraznější postavy. Syn hostinské legalizoval křesťanství a otevřel mu cestu k ovládnutí duchovního klimatu Evropy. Sídlo říše přemístil do dnešního Istanbulu, přeložil tak mocenské centrum z Říma na východ a dal zárodek byzantské říše. Za Niši jsme vjeli do roklin říčky Nišava, jež si razí cestu západními výběžky pohoří Balkan. Proti proudu Nišavy jsme dojeli až k městu Dimitrovgrad, kde jsme překročili hranice do Bulharska. To jsme překonali nočním přejezdem a následně se ocitli v Turecku.

Turecko

Země, která má rozlohu 790tisíc km² a je tak desetkrát větší než Česká republika, se nedá projet během jediného zájezdu. My jsme se zaměřili na její západní část a pohybovali se neustále na hraně dvou kontinentů. Nejdříve a na závěr jsme prošli tureckou Thrákií, tedy evropskou část země, pak jsme si prohlíželi město rozložené na dvou kontinentech, tedy Istanbul, a nakonec zamířili na maloasijské pobřeží s evropskou historií a evropskými ostrovy na obzoru. Turecko má jedinečnou polohu na rozhraní Evropy a Asie. Již od dob osmanské říše představuje most mezi evropským a orientálním světem. Turci jsou původem Asiaté, kteří přišli ze Střední Asie a v prostoru bývalé byzantské říše splynuli s převážně řeckým obyvatelstvem. Zatímco antická a středověká minulost Turecka je řecká – evropská, novověká přítomnost má orientální – islámskou tvář. Když zanikla osmanská říše, vytvořil ve 20.letech národní vůdce a první prezident Mustafa Kemal Atatürk na jejím torzu novodobé Turecko, které zavrhl sultána, tradiční muslimský oděv, mnohoženství, arabské písmo, islámské právo a vazby na arabský svět. Na Řecích a Kurdech Atatürk vybojoval prostor, který patří republice dodnes. Turecko je v posledním století přechodná země rozkročená nad úžinami, jež oddělují svět Západu a Východu. Je jediným muslimským státem v NATO, má ambice vstoupit do EU, ale většina mužů se stále dívá na ženu v plavkách jako na prostitutku, ctí ramadán a nejraději by viděla vlastní ženu na veřejnosti se šátkem na hlavě. Ekonomicky je v přepočtu na obyvatele Turecko bohatší než evropské Bulharsko, avšak země má problémy s dodržováním lidských práv. Turecko se může pochlubit pobřežím čtyř moří a dvou úžin. Když jsme se blížili

k Istanbulu, kopírovali jsme Marmarské moře a jen několik desítek kilometrů po své levici tušili černomořské pobřeží, většinu času jsme se pohybovali v přímořském světě Egeidy a kdybychom zamířili na vyhlášenou tureckou riviéru, ocitli bychom se u moře Středozemního. Turecko má své místo na dvou poloostrovech, plocha velká asi jako Morava leží na evropském Balkáně a zbytek země v Přední (neboli Malé) Asii, tzv. Anatolii. Uprostřed Turecka se nachází jeho hlavní město, Ankara. Přední Asii prostupují pásma Pontských hor a pohoří Taurus, avšak nejvyšší hora, pětitisícovka Ararat, je samostatná sopka na samém východě země. Když jsme Turecko projížděli, viděli jsme, že kromě turistiky a montoven globálních investorů stále z velké části živí jeho obyvatelstvo zemědělství. Turecko vyprodukuje nejvíce lískových ořechů, třešní, fíků, meruněk, melounů a granátových jablek na světě. Ve sklizni pistácií, lilku, oliv, cibule, bavlny nebo citrusů patří ke světové špičce. Turecko obývá zhruba 75 miliónů lidí, což z něj dělá nejlidnatější zemi Blízkého východu. Turecký Istanbul má přes 15 miliónů obyvatel, což z něj činí největší město celého Středomoří a jednu z deseti největších metropolí světa. Každoročně se prý rozrůstá až o půl miliónu lidí. Zabírá plochu o délce 150 a šířce 50 kilometrů. Jeho expanzi do evropské Thrákie jsme sledovali, když jsme třetí den zájezdu brzy ráno přijížděli do jeho prostoru.

Byzantská Konstantinopol

První historickou památkou, kterou jsme v Turecku zaregistrovali, byly 6 km dlouhé hradby, jež chránily středověkou Konstantinopol ve směru od Balkánu. My jsme je vzali ztečí a ponořili se do nejstarších dějin Istanbulu. V 7.století př.n.l. založili řečtí osadníci při chráněné zátocce Zlatý roh na Bosporu svou kolonii a pojmenovali ji po svém vůdci Byzantion. Město však v nepatřilo k nejdůležitějším centrům. Vše změnil až římský císař Konstantin I. Veliký, který na místě Byzantia nechal ve 20 letech 4.století vybudovat novou metropoli římské říše. Nový Řím podobně jako ten původní vyrostl na sedmi pahorcích. Po svém budovateli získalo město jméno Konstantinopol. Konstantin měl odsud blíž na východní perské hranice své říše, kde válčil. Císařové zde sídlili více než tisíc let a Slované po nich město označovali jako „Cařihrad“. Hned první den jsme se vypravili pátrat po památkách, které se zde po římských císařích dochovaly. Prohlídku jsme symbolicky zahájili na Náměstí sultána Ahmeda, jehož centrální část vyplňuje prostor někdejšího **hipodromu**, který vystavěl císař Septimius Severus na začátku 3.století n.l. jako místo pro pořádání koňských dostihů, gladiátorských zápasů i vojenských přehlídek. Konstantin jeden z největších stadionů antického světa ještě rozšířil na kapacitu 100tisíc diváků, délku 400m a půdorys písmene „U“. Ozdobil ho čtyřspřežím, hadím sloupem a dalšími rekvizitami. Zatímco čtyřspřeží dnes dekoruje průčelí Svatého Marka v Benátkách, **hadí sloup** tu stojí dodnes. Konstantin ho sem přivezl z posvátných Delf. Sloup byl odlit roku 479př.n.l. na počest vítězství Řeků nad Peršany. Jednoduchý a už dávno oloupaný Konstantinův sloup z 10.století zůstal mimo naši pozornost. Zato 3500 let starý **obelisk z egyptských Théb**, jenž sem nechal dopravit císař Theodosius I., nás zaujal. Pylon vyrůstá z podstavce, který zdobí reliéfy výjevů z dění v cirku, mezi zobrazenými postavami nechybí ani sám císař Theodosius. Ten se nezapsal jen do tohoto soklu. Vytvořil byzantskou říši, když ve své poslední vůli rozdělil římské impérium mezi své dva syny na západní a východní část. Zatímco západní Středomoří rozvrátilo stěhování národů a plenění, v Byzanci se stále řídili římským právem a vládl tam císař, který se pokládal za následovníka antických imperátorů. Přestože na východě latina nikdy nevytěsnila řečtinu, pokládala se byzantská říše za nástupce antického impéria. V Konstantinopoli se zrodilo ortodoxní, tedy pravoslavné křesťanství, jež neuznávalo papeže jako hlavu církve a mělo svou vlastní liturgii, ovlivněnou orientální mystikou. V sousedství hipodromu jsme si ukázali **Milion**, tzv. zlatý milník, od něhož se měřily vzdálenosti na východořímských silnicích. Když jsme vystoupali na ústřední náměstí antického města, narazili jsme na tzv. **Spálený sloup**, jedinou stavbu, jež ve městě zůstala po císaři zakladateli – Konstantinovi. Kdysi prý skrýval pohanské i křesťanské relikvie (včetně Athénina palladia nebo úlomku Noemovy archy) a na jeho špičce se nacházela socha císaře Konstantina, který tam zářil jako bůh Apollón.

Nejdůležitějším z byzantských panovníků byl Justinian, jenž panoval v 6.století. Z Konstantinopole ovládal velkou část Středomoří včetně Itálie, jižního Španělska a severní Afriky. Odrazem velikosti impéria byly stavby, které nechal ve městě budovat. Po něm již přišel postupný úpadek říše, která musela na jedné straně bojovat s muslimy a na straně druhé s Bulhary, křižáky a papežským Západem. Ze zlaté éry byzantské říše, tedy z dob Justiniana, jsme si ukázali dvě hlavní památky. Jednou z nich byl **Yerabatan**, 140 m dlouhá a 70 m široká podzemní cisterna na vodu. Její útroby zdobí 336 antických sloupů přivezených ze všech koutů impéria. Nechybí tu ani reliéfy mytické Medúzy, které jako poražený pohanský symbol leží hlavou vzhůru. Do cisterny se vešlo až 80tisíc kubíků vody, již sem přiváděl téměř 20km dlouhý akvadukt. Symbolem soustředění duchovní a světské moci se stal chrám **Hagia (Aya) Sofia**, Boží moudrosti. Pro císaře Justiniana ho projektovali architekti Isidor z Milétu a Anthémios Trallu. 10tisíc dělníků za pouhých pět let roku 537 kostel dokončilo. O 20 let později se zřítíla kupole. Poté byla odlehčena a přestála až do dnešní doby. Po tisíc let nebyl na zemi větší křesťanský chrám. Stavba je kombinací baziliky a centrální kupolovité stavby. Na výšku měří 56 m, na délku i šířku má kolem 70 m a její kupole se může pochlubit průměrem 31 m. Po staletí byla nedostižným vzorem a inspirací. Je nejvýraznější stavbou přelomu antiky a středověku, architektonicky nejdůležitějším pravoslavným kostelem. Mše tady sloužil řecký patriarcha, hlava ortodoxní církve. Modlit se sem chodil byzantský císař. Chrám stojí na místě baziliky, kterou nechal vybudovat Konstantin Veliký. Theodosius pak dal postavit novou svatyni. Z ní jsme viděli torzo před vstupem do Justinianova chrámu. Ovečky na jejím reliéfu měly symbolizovat apoštoly. Do Hagie Sofie jsme vstoupili jako do typického byzantského kostela přes předsíně – exonartex a nartex. Všimli jsme si, že chrám měl uprostřed vchod pro císaře, lemovaný vstupy pro jeho dvorský doprovod a úplně zkraje vchody pro veřejnost. Uvnitř nás zaujaly až 20 m vysoké antické pilíře přivezené z rozličných koutů říše, legendou opředený Plačící sloup nebo omfalón, kruh v dlažbě, označující místo, kde byli korunováni byzantští

císaři. Výzdoba interiéru odráží historii města. Původní mozaiky se staly obětí ikonoklamu 8.století. Proto je nejstarší dekorace až z 9.století (mozaika Madony na oltářní straně). Zlato ze zdí sloupali křižáci, když roku 1204 vyplundrovali Konstantinopol. Turci v 15.století omítkami zakryli byzantské mozaiky a později je nahradili ornamentálními a kaligrafickými ozdobami. V empoře, druhém podlaží chrámu, jsme se mohli vyfotit na místě, které při modlitbách bylo vyhrazeno císařovně a jejímu ženskému doprovodu. Pak jsme si ukázali mozaiky z 11. a 12.století. Na jejich zhotovení byly použity desítky tun zlata, jež symbolizovalo svatost. Bohužel většina mozaik byla v minulosti zničena a tak jsme mohli obdivovat jen: Krista ve společnosti Jana Křtitele a Panny Marie, na dalším vyobrazení císaře Jana Komnena a jeho manželku Irenu a na třetí mozaice císařovnu Zoe a jejího třetího chotě Konstantina Monomacha. Když jsme chrám opouštěli, měli jsme si nad východem všimnout více než tisíc let staré mozaiky zobrazující Pannu Marii s Ježíškem, kterým Konstantin Veliký věnuje město a jeho pozdější následovník Justinian zasvěcuje tento chrám. Byzantský kostel obklopují sultánské hrobky, rituální kašna a muslimské minarety, které vypovídají o tom, že v době Osmanů chrám plnil funkci sultánské mešity. Proto ho dodnes zdobí vykládaný výklenek směrem k Mekce, kazatelna, vyvýšené místo pro sultána nebo obrovské kotouče u stropu s kaligrafickými nápisy oslavujícími Alláha, proroka, jeho vnuky a první muslimské vůdce. V Hagia Sophia jsme se rozloučili se světem východořímské Konstantinopole. Představili jsme si, která roku 1453 padl na hradbách poslední byzantský císař, jenž se jmenoval stejně jako ten první, Konstantin, pořadím XI. Krátce nato osmanský sultán Mehmed II. vjel na koni do chrámu Hagia Sofia a Konstantinopol se stala tureckým Istanbulem.

Osmanský Istanbul

Třicet sultánů vládlo z Istanbulu své říši. První byl Mehmed II. Dobývateľ. Ten roku 1453 město vybojoval a učinil z osmanské říše světovou velmoc. Poslední panovník se také jmenoval Mehmed, v pořadí VI. Toho sesadil z trůnu roku 1922 po prohrané 1.světové válce, kdy hrozilo, že nezávislý turecký stát zmizí z mapy světa. Suverenitu tehdy vybojoval Mustafa Kemal Atatürk, který nastolil republiku a přesunul vládní úřady do Ankary. Istanbul se stal pouze nostalgickou vzpomínkou na imperiální éru. V době největšího rozkvětu osmanské říše v 16.století tu panovali sultáni tak velkých a hrozivých jmen, jako byli Bayezid II. Svatý, Selim I. Hrozný, Sulejman Náherný a Selim II. Opilec. Istanbul byl největším kulturním centrem islámu, jedním ze světových obchodních center a možná největším městem na světě. Evropa měla respekt z turecké armády a její cestovatelé i diplomaté obdivovali osmanskou architekturu, umění i okázalost ceremonií. Během dvoudenní prohlídky jsme si ukázali památky, které nám oživily vzestup, lesk i úpadek osmanského impéria.

Exkurzi jsme začali na **Náměstí sultána Ahmeda**, které představuje ústřední prostor v centru města. Kromě byzantských památek jsme si tam ukázali i nejvýznamnější mešitu v Istanbulu. Nese stejné jméno jako celé náměstí a to podle svého zakladatele. Někdy se pro převládající modré kachlíky ve svém interiéru označuje jako **Modrá mešita**. Svatyni nechal vystavět tehdy 19letý sultán Ahmed I., který se prý jejím prostřednictvím chtěl usmířit s Alláhem. Mešita se pod dohledem architekta Mehmeda Aghy budovala sedm let a byla dokončena roku 1616. Na její stavbu byl použit materiál ze sousedního hipodromu. Její kupole má výšku 43 m a průměr 24 m, takže velikostí nakonec protější Haghiu Sofii nepřekonala. Vnitřek působí velmi harmonicky. Stavbu odlehčuje světlo ze stovek oken a více než 20tisíc většinou do modra zbarvených keramických dlaždiček, nejčastěji s motivem karafiátu. Islámské svatyně na rozdíl od křesťanských kostelů nemají žádné oltáře. Jejich interiér zdobí pouze lustry, koberce, vykládaný výklenek směrem k Mekce – mithráb, kazatelna pro imáma - minbar a geometrické, květinové nebo kaligrafické (ozdobné písmo) vzory na kachlíkách. Modrá mešita má mezi istanbulskými svatyněmi nejprestižnější pozici a to nejen proto, že ji zdobí šest minaretů, pouze o jeden méně než nejposvátnější mešita v Mekce. Modrá mešita je tzv. külliye, což znamená, že kromě impozantní modlitebny k ní patří sloupové nádvoří (tady má stejný půdorys jako mešita - zhruba 60 na 70 m), islámská škola – medresa, bazar a hřbitov. Dříve do komplexu patřila nemocnice a ubytovna. Součástí hřbitova byla i sultánská mauzolea. Kromě islámské svatyně jsme si v blízkosti Náměstí sultána Ahmeda ukázali i typické dřevěné domy. Měly dvě patra a šikmou střechu, jež zvětšovala svůj prostor vikýři. Pyšnily se charakteristickými arkýři (místo balkónu) a barevnými fasádami. Nejluxusnější dům jsme však minuli hned na začátku našeho istanbulského programu v těsné blízkosti hipodromu. Jde o **palác Ibrahima Paši**, jenž byl velkovezírem sultána Sulejmána. Rezidence byla postavena ve 20.letech 16.století a dnes plní funkci muzea tureckého umění. Ke koloritu osmanských měst patřily i veřejné kašny. Ty byly trojího druhu – češme na křižovatkách nebo zdech zásobovaly obyvatelstvo pitnou vodou, šadirvany dodnes slouží k rituální očištění před mešitami a monumentální ozdobné sebily budovali sultáni a vládní činitelé, aby se zviditelnili. Největším sebilem v Istanbulu je **kašna Ahmeda III.**, vybudovaná kolem roku 1730. Tento sebil, jenž vypadá jako pavilón v sultánském paláci, jsme nemohli opomenout a ukázali jsme si ho před vchodem do paláci Topkapı. Jak vypadaly hřbitovy v osmanské říši, jsme si udělali představu, když jsme opustili Náměstí sultána Ahmeda a zastavili se u **mauzolea Mahmuda II.**, jenž vládl v letech 1808 – 39. Spolu s ním jsou tam ještě pochováni další dva sultáni, všichni z úpadkového období 19.století. K mauzoleu přiléhá hřbitov, na němž jsme si ukázali, jak vypadaly osmanské náhrobky. Podle důležitosti zemřelého byl vrchol náhrobní stély opatřen zkamenělou pokrývkou hlavy (turban nebo fez). Ženské stély mohly být opatřeny malým čepcem, často s květinovými motivy. Procházka centrem Istanbulu nás pak dovedla do útrob **mešity Nurosmaniye**, která byla vybudována v polovině 18.století pod vlivem evropského baroka. Z ticha nově zrestaurované islámské svatyně jsme se pak přenesli do ruchu a mumraje největšího krytého tržiště na světě. **Velký bazar** zaujímá plochu 300tisíc m² a je městem ve městě. Vstupuje se do něj 18 branami, tvoří ho zhruba 3500 obchodů, v nichž své zboží nabízí na 15tisíc obchodníků. Dělí se na jednotlivé obvody podle sortimentu (látky, parfém, koberce, zlato, kůže, mosazné předměty aj.). Než nás pohltil labyrint úzkých

obchodních uliček, přečetli jsme si nad hlavní branou nápís, že bazar založil roku 1461 sultán Mehmed II. Osmanský panovník tak v dobytém městě navázal na obchodní tradice byzantské Konstantinopole, která ležela na západním konci Hedvábné stezky, nejdůležitější obchodní cesty antiky a středověku. Během procházky jsme se dostali i do nejstarší části tržiště – Bedestanu, jež pochází ještě z dob sultána Mehmeda. Po prohlídce bazaru jsme si ještě ukázali **Bayezidovu mešitu**, která je nejstarší dochovanou sultánskou svatyní v Istanbulu. Nese jméno sultána, jenž ji roku 1501 nechal vystavět. Jde o klasickou stavbu s centrální kupolí a na ní navazujícími polokupolemi, jejíž interiér nám kvůli restauračním pracím zůstal skryt. Bayezid II. byl synem Mehmeda Dobyvatele a tedy druhým tureckým panovníkem, který vládl v Istanbulu. Obýval sultánský palác, jenž se tehdy nacházel v místech, kde je dnes areál **istanbulské univerzity**. Jejím nejvýraznějším traktem je monumentální vstupní brána, již v 60. letech 19. století vytvořil francouzský architekt Auguste Bourgeois. Dominantou univerzitního areálu je 85m vysoká **Bayezidova věž** z roku 1828. Tu jsme si prohlédli jen z dálky. A na závěr jsme došli k **Sulejmanově mešitě**, která je architektonicky nejskvostnější stavbou města. Jako symbol bohatství vzkvétajícího impéria ji v 50. letech 16. století projektoval geniální architekt Sinan. Mešita je zasazena do komplexu külliye, který kromě svatyně zahrnuje i vývařovnu, náboženskou školu, stáje, ubytovnu, knihovnu a hřbitov. Architektura napodobuje byzantských chrámů Aya Sofia, svůj vzor sice převyšuje (53 m na výšku), avšak průměrem kupole (26 m) za ním zaostává. Hřbitov při mešitě si nejmocnější z osmanských sultánů – Sulejmán vybral pro svůj věčný odpočinek.

Druhý den jsme pokračovali v exkurzi osmanským Istanbulem a po prohlídce paláce Topkapi si ukázali **Vysokou portu**, podle které se také někdy osmanská říše označovala. Touto branou se totiž přicházelo do paláce velkovezíra, jenž v úpadkovém období dělal zahraniční politiku impéria místo neinformovaného sultána. Za branou dnes sídlí městské úřady. Na nábřeží Zlatého Rohu jsme si prohlédli **Novou mešitu**. Roku 1597 ji nechala vystavět matka Mehmeda III. Její stavbu až o 66 let později dokončila matka sultána Mehmeda IV. Takže svatyně by se klidně mohla jmenovat Mešita sultánských matek dvou Mehmedů. Hlavní kupole má výšku 36 m. Náklad na stavbu mešity měly pokrýt výnosy z pronájmu prostorů bazaru, který byl v jejím sousedství zřízen roku 1660. Protože se tady prodávalo hlavně koření z Egypta, nese podle této země bazar své jméno. Dodnes se tu kromě koření prodávají cukrovinky, oříšky, sušené ovoce, med, džemy nebo sýry. **Egyptský bazar** nás nadchl svou orientální atmosférou a byl smyslnou tečkou za naší exkurzí do osmanského Istanbulu.

Sultánský palác Topkapi

Po staletí vládli turečtí sultáni své říši z paláce, který byl vybudován v 15. a 16. století na místě akropole starověkého Byzantia. Rezidence neodpovídá charakteru evropského paláce, neboť ji místo monumentální budovy tvoří soubor altánů a pavilónů zasazených do zahrad. Svou architekturou připomíná okázalý zkamenný stanový tábor tureckých nomádů. Je obehnaná 5 km dlouhou zdí a zabírá plochu 700tisíc m², což je dvojnásobek plochy celého Vatikánu. V době největšího rozkvětu osmanské říše tu žilo zhruba 5tisíc lidí (výjimečně až 14tisíc), což byli kromě sultána členové vládnoucí dynastie, státní úředníci, sloužící a vojáci. Topkapi bylo po staletí kulisou intrik a mocenských vražd, rozpustilých radovánek, přepychu, koncentrace světské i duchovní moci. S jeho stavbou začal jen několik let po dobytí města sultán Mehmed II. Nejvíce ho zvelebil a oficiální sultánskou rezidenci z něj učinil Sulejmán I. v průběhu 1. poloviny 16. století. Poslední významné stavební úpravy v něm dělal Ahmed III. v první polovině 18. století. Roku 1853 se sultán Abdülmečid odstěhoval do paláce Dolmabahče a později se z Topkapi stalo muzeum sultánské moci. Do areálu paláce jsme vstoupili **Císařskou branou** a začali odhalovat tajemství sultánova „serailu“, jako kdybychom rozebírali ruskou matrjošku. Nejdříve jsme museli projít největším nádvořím. To bylo v době osmanské říše veřejně přístupné. Bydlelo tu služebnictvo, fungovaly tady pekárna, nemocnice a mincovna. Z většiny budov se prakticky nic nedochovalo. Nejviditelnější stavbou tohoto nádvoří je kostel **Hagia (Aya) Irena**, tedy Božího míru. Podobně jako chrám Hagia Sofia byl postaven již na začátku 4. století a za císaře Justiniána ve 30. letech 6. století dostal současnou podobu. Roku 381 se v něm konal 2. ekumenický koncil, jenž zdůraznil božství Ducha svatého. Sultáni si z Hagie Ireny udělali sklad zbraní, arzenál. Dnes plní funkci příležitostné koncertní síně. **Branou pozdravů**, kterou lemují dvě věže, jsme vstoupili na druhé nádvoří. Vstup do tohoto prostoru již byl omezen. Vjet na koni sem mohl pouze sultán, ostatní museli sesednout. Tady s nacházely služby, které umožňovaly vztahy vládce s vnějším světem. Sídlila tu vláda a byli zde přijímáni cizí vyslanci. Soustředovali se tu zaměstnanci spojení s chodem dvora – lékaři, bylinkáři, astrologové, kuchaři, řemeslníci a umělci. V zahradě pod cypřiši v dobách sultánů pobíhali pávi, gazely a další exotická zvířata. My jsme si ukázali vpravo **trakt kuchyně**, kde více než tisíc kuchařů denně připravovalo desítky tisíc jídel. Kuchyně má specifickou architekturu danou architektem Sinanem v 16. století. Zdobí ji deset impozantních komínů. Vlevo nás upoutala 40 m vysoká **Věž spravedlnosti**, která byla pravděpodobně postavena již za sultána Mehmeda II. Dobyvatele, aby symbolizovala věčnou ostražitost sultána proti bezpráví. Na dálku měl každý vidět tuto dominantu a cítit dosah sultánovy moci. Pod věží je **pavilón divanu**, v němž se čtyřikrát týdně scházela říšská vláda, tvořená vezíry. Název „divan“ pochází od pohovky, na které vezíři sedávali. Projednávala úkony nutné pro chod státu, řešila petice a žádosti občanů říše a přijímala zahraniční vyslance. Sultán buď její jednání ignoroval, nebo se ho účastnil přímo, či ho tajně sledoval skrz zlaté zamřížované okno z přilehajícího harému. K divanu přilehají místnosti vládního sekretariátu a archivu, na ně navazuje státní pokladnice, ve které se shromažďovaly státní daně a z níž se vyplácely mzdy. Dnes je v tomto prostoru umístěn muzeum zbraní. Před **Branou blaženosti** se odehrávaly významné slavnosti, jako např. korunovace nového sultána nebo oslava úspěšného válečného tažení. Brána blaženosti odděluje vnější část paláce od vnitřního prostoru, který byl obydlím sultána. Hned za vstupem jsme si ukázali **audienční místnost**. Museli jsme zapnout obrátky fantazie a představit si, jak sultán sedí na

mírně vyvýšeném trůnu, obklopen zlatem a drahými kameny jakoby zářil a nebyl z tohoto světa. Na přijímací sál navazuje **budova knihovny**, kterou zřídil Ahmed III. na začátku 18.století pro úschovu starověkých i osmanských rukopisů. Třetí nádvoří zčásti obklopuje škola, kde byli v rámci devširme nejnadanější sultánovi otroci vychováváni pro dráhu vysokých státních úředníků. V pavilónu, kde se nacházely soukromé prostory zakladatele Topkapi, sultána Mehmeda II., je dnes umístěna **muzejní expozice**, která dokumentuje bohatství osmanských vládců. Mohli jsme si prohlédnout kaftany (pláště) panovníků, oblečky princů, trůny z ebenového dřeva, drahokamů, perel a slonoviny, dýku vykládanou diamanty a smaragdy nebo kolébku ze zlata či 86-karátový diamant. V jiném traktu jsme si přiblížili éru, kdy vznikl islám. Roku 1517 získal turecký sultán Selim I. titul chalífy, nejvyššího představitele islámu, a osmanští panovníci tak byli až do 20.století duchovními vůdci muslimů. Drželi klíče od posvátné Mekky. V Istanbulu shromáždili plejádu posvátných relikvií a mnohé jsou dnes vystaveny v paláci Topkapi. My jsme tak mohli vidět schránku na posvátný meteorit v Mekce, korouhev, meč, plášť nebo chrup proroka Mohameda. Na závěr jsme se průchodem dostali na čtvrté nádvoří, které vyplňovala tulipánová zahrada. Ahmed III. tyto turecké národní květiny natolik miloval, že dokonce jmenoval vezíra, jenž měl jejich pěstování a starost. **Čtvrté nádvoří** byl prostor určený pouze sultánovi a jeho rodině. My jsme si ukázali vyhlídkovou terasu s pavilony, která je nejmladší částí palácového areálu. Byla vybudována až v první polovině 19.století, aby se z ní sultán Abdülmečid mohl kochat pohledem na Marmarské moře se siluetou Princových ostrovů, na ústí Bosporu nebo na křesťanskou čtvrť Galata. Prohlídku jsme zakončili na terase „Zlatý roh“, již obklopují **Jerevanský a Bagdádský kiosek**, pavilóny pojmenované po městech dobytých sultánem Muradem IV. a vystavěné ve 30.letech 17.století. Oba jsou obloženy modrými kachlíky. Jejich vnitřní stěny zdobí mramorové obklady s ornamentální výzdobou. Patří k nejelegantnějším dílům osmanské architektury. Vlevo od terasy jsme nahlédli do pavilónu, který byl určen princům, poté co prodělali rituál obřízky. Terasa nabízí nejhezčí výhled na ústí zátoky Zlatý Roh. Tady jsme společnou prohlídku uzavřeli. Kdo chtěl, tak se ještě vydal do prostoru harému, nejintimnější a nejizolovanější části palácového areálu. Zatímco dnes se do něj vstupuje ze druhého nádvoří, v osmanské éře byl přístupný jen z nejbližšího traktu areálu. **Harém** patřil sultánovým ženám. Hlíдали ho černí eunuši. Vrchní eunuch byl jednou z nejdůležitějších osob v říši. Dovnitř směli příležitostně vstoupit jen doktoři, učitelé princů a hudebníci. Ve stísněných podmínkách zde najednou žily tisíce žen. Ty pocházely ze všech koutů říše i ze zahraničí. Byly to otrokyně nakoupené na trzích nebo živé dary sultánovi. Harému vládla sultánova matka, vliv měly i čtyři oficiální panovnickovy ženy. Odděleně od svých matek tu vyrůstali malí princové. Většinu obyvatelk harému tvořily konkubíny. Ženy směly chodit do lázní, přepychově se oblékat, dopřávat si sladkostí a poslouchat hře muzikantů. Většinou s však nudily a intrikařily. Celý areál dostal současnou podobu v 16.- 18.století. Na ploše 7tisíc m² se zde tísní na 300 místností. V harému se nejdříve prochází dvorem černých eunuchů. K vidění jsou prostory reprezentativního obydlí sultánovy matky, kterým nechybí ani přijímací sál, jídelna nebo ložnice. Prohlídková trasa vede přes trůnní sál Murada III., jenž sloužil samotnému sultánovi. V sále nechybí trůn, z něhož panovník sledoval své manželky a děti. V harému lze narazit i na místnosti princů, tzv. „zlaté klece“. Tam si nelze nezpomenout na tragický osud malých chlapců, které často nechal vyvraždit sultán, aby mu z nich nevyrostl konkurent.

Přestože se v Topkapi nedochovalo mnoho mobiliáře, díky bohatě dekorovaným stěnám i pokladům v muzeích jsme si udělali představu o životním prostoru vládců osmanského impéria.

Bospor

S jednou z nejslavnějších úžin světa jsme se seznámili během dvouhodinové podvečerní plavby. Zhruba 30 kilometrů dlouhý, průměrně jeden a půl kilometrů široký a maximálně 90 m hluboký průliv odděluje Evropu od Asie a spojuje Černé s Marmarským mořem. Podle posledních poznatků vznikl před 7500 lety, kdy se po silném zemetřesení protrhla šjíje, která oddělovala Středozevní moře od sladkovodního jezera v proláklíně na místě dnešního Černého moře. Propast se enormně rychle napustila slanou vodou. Nastala apokalypsa, jež se mohla do paměti lidstva promítnout v podobě biblické potopy. Dodnes zůstává citelný rozdíl v čase přílivu a odlivu i salinitě Černého a Marmarského moře, což vyvolává na Bosporu silné proudy. Bospor znamená v řečtině „Volský brod“. Jméno odkazuje na báji o nešťastné argolské princezně Io, kterou svedl bůh Zeus. Aby ji ochránil před zlobou své žárlivé manželky Héry, proměnil nebožáčku v krávu. Héra jeho lest prokoukla a seslala na Io ováda, který ji trápil svými kousanci. Io byla hnána z Řecka na východ, až na samý konec evropského kontinentu. Aby ulevila svědění, v místech Bosporu se vrhla do chladivých vln a přeplavala do Asie.

Nás netrápil ovád, ale touha po poznání a tak jsme nasedli na loď a vydali se do vod úžiny. Nejdříve jsme se plavili zátokou **Zlatý Roh**, která se v délce více než šesti kilometrů zařezává do evropské pevniny. Jde o jeden z nejlepších chráněných přístavů ve Středomoří a nelze se divit, že si ho vybrali již řečtí kolonisté jako ideální místo pro založení Byzantionu. Své jméno má podle zapadajícího slunce, jež se v tomto mořském rohu zlatavě zrcadlí. Nebo snad podle zlatých kupolí byzantských chrámů, jež kdysi vytvářely siluetu Konstantinopole. V dobách kdy zde ještě žádná mešita nestála, již italské obchodní čtvrti Galata - Pera dominovala 60 m vysoká **Galatská věž**, již jsme měli po své levici, když jsme podjížděli **Galatský most**. Ten od roku 1992 stojí na místě původního dřevěného přemostění. Klene se v délce téměř 500 metrů a jeho spodní část vyplňují romantické rybí restaurace. Siluety rybářů patří k okolí Galatského mostu stejně jako množství lodí na vodě a aut na nábřeží. Za chvíli jsme vjeli do Bosporské úžiny a nejdříve kopírovali její evropský břeh. Propluli jsme kolem sultánského areálu **Dolmabahče**, který vybuvovali architekti arménského rodu Balianů pro sultána Abdülmečida v polovině 19.století. Tento panovník se svým dvorem a harémem opustil Topkapi a usadil se právě tady. Postupně jsme míjeli budovy sultánské mešity, zvonice, reprezentativní části a harému. Tuny zlata a stříbra použité na výzdobu interiéru měly popřít úpadek impéria, které prohrávalo jednu válku za druhou. Areál

Dolmabahçe stejně jako další paláce na Bosporu představuje příklad prolínání tradiční osmanské a okázalé evropské architektury a je stavebním dokladem doby, kdy již Osmané nevytvářeli světové dějiny a jen se po nich v okázalém přepychu klouzali do propadliště. Další palác, který se objevil po našem levoboku, byl **Čiragan**. U arménských Balianů si v 60. letech 19. století jeho stavbu objednal sultán Abdülaziz. Rezidence dnes plní funkci luxusního hotelu, jehož služeb využil i bývalý český prezident Václav Klaus. Palác leží ve čtvrti **Besiktas**. Po ní jsme projeli podél kosmopolitní a živé čtvrti **Ortaköy**, jejímuž nábreží vévodí lešením zakrytá sultánská mešita, postavená architektem Balianem v polovině 19. století. Její název se shoduje se jménem čtvrti. Přímo nad mešitou se ve výšce přes 60 m klene více než kilometr dlouhý **Bosporský most**, který v roce 1973 dálnicí spojil Evropu a Asii. Potom jsme minuli malebnou čtvrť **Bebek** a za chvíli se před námi otevřel pohled na pevnost **Rumeli**, kterou nechal vystavět sultán Mehmed II., když roku 1452 obléhal Konstantinopol. Hrad tvoří tři mohutné věže, propojené hradbou s baštami. Pevnost byla postavena za pouhé čtyři měsíce a to proto, že prý sultán pohrozil vezírům, co měli stavbu na starost, že pokud hrad nestihnou dokončit v příkázaném termínu, nechá je popravit. Přímo za Rumeli se zvedají pilíře **mostu Mehmeda II. Dobyvatele**, jenž od roku 1988 představuje druhou možnost spojení evropské a asijské poloviny Istanbulu a to v úseku, kde je Bospor nejužší a jeho šířka je menší než 700 metrů. Za mostem jsme se s lodí otočili a podél asijského břehu se vraceli zpátky do města. Viděli jsme, že přímo naproti Rumeli plápolá vlajka na ruině **pevnosti Anadol**, kterou při neúspěšném obléhání Konstantinopole již roku 1393 nechal vybudovat sultán Bayezid I. Všimli jsme si luxusních dřevěných vil, jež se v 19. století budovaly podél úžiny. Její břehy jsou dodnes vyhlášenou zónou turecké smetánky a ceny nemovitostí se tu šplhají do závratných výšin. Minuli jsme budovu **vojenské akademie** z 19. století, kde studoval pozdější turecký prezident Atatürk a přímo pod Bosporským mostem obdivovali palác **Beylerbeyi**, postavený stejnými architekty a na příkaz stejného sultána jako protilehlý palác Čiragan, také v 60. letech 19. století. Rezidence sloužila sultánovi a jeho zahraničním hostům včetně anglického krále nebo iránského šáha. Na závěr jsme kopírovali největší asijskou městskou čtvrť **Üsküdar** a z dálky minuli štíhlou budovu bývalého majáku a byzantské pevnosti, která vyrůstá z moře u asijského břehu a označuje se jako „**Dívčí věž**“. Pojí se s ní legenda o uvězněné byzantské princezně, již zlá čarodějnice otrávil jedovatým jablkem. Mysticky proti skrz mračna zapadajícímu slunci vystupovala silueta starého Istanbulu se štíhlými minarety a masivními kupolemi jeho mešit. Prohlídku města jsme završili na nábreží při ústí Zlatého rohu do Bosporu. Právě tady končila i trasa legendárního Orient expressu. Naše turecká cesta však teprve začínala. Po večerním volání muezzína jsme na visutém mostě opustili Evropu a začali svůj asijský program.

Antická Iónie

Jeli jsme celou noc, než jsme se ocitli na jihozápadě Turecka. Po zhruba dvanácti hodinách jízdy jsme se dostali do subtropického pásma. Osmanské reálie jsme vyměnili za starověké dějiny a najednou se procházeli, koupali a slunili přímo v srdci antické Iónie.

Před více než třemi tisícovkami let přišli do oblasti Egejského moře řecké kmeny Dóru, Aiolů a Iónů. Přestože si byli navzájem blízcí, měl každý z nich své vlastní nářečí, kulturu a životní prostor. Dórové zabrali Peloponés i jihozápadní pobřeží Malé Asie, Aiolové sever dnešního Řecka i severozápad Turecka a Iónové se usadili v oblasti Athén a v prostřední části maloasijského pobřeží. Slavný řecký historik Herodotos psal, že Iónie má nejpříznivější podnebí na světě a úrodnou půdu při ústí Meandru a Kaystru do moře. Ideální přírodní podmínky se staly podhoubím pro intelektuální rozkvet Iónie. Ta dala světu v materiální rovině iónský architektonický styl a v duchovní sféře filozofii jako vědní obor. Postupně tu vzniklo dvanáct nezávislých městských států, z nichž nejdůležitější byly Milét, Priene, Efes, Fokaia a ostrov Samos. Těchto dvanáct států vytvořilo náboženský spolek Panionion, pod záštitou boha Poseidona a jeho chrámu. Přestože se v rámci Panionionu scházeli zástupci iónských měst, nikdy nevytvořili silnou federaci, která by byla schopna odolat tlaku mocnějších sousedů. U Güzelčamlı se dodnes dochovaly základy Panionionu, který tvořilo hlediště pro shromážděné zástupce a obětní oltář pro nebeského patrona.

A právě mezi městečkem Güzelčamlı a známým letoviskem Kusadasi se nachází přímořské středisko Davutlar, který se pro nás stalo základnou pro poznávání Iónie a přilehlých krajů. Z terasy hotelu Merry jsme dohlédli k hladině Egejského moře, ze které se až do výšky přes 1200 metrů zvedá pohoří Samsun dağı. Horský masív vyplňuje poloostrov Dilek, jenž se v podobě vztyčeného prstu téměř dotýká řeckého ostrova Samos. Dilek je národním parkem, v jehož prostoru nechybí jeskyně, rokliny, divoká prasata ani opuštěné řecké vesnice. Okolí Güzelčamlı stejně jako prakticky celé egejské pobřeží Malé Asie bylo ještě před sto lety teritoriem, kde převládalo řecké etnikum nad tureckým. Řekové zde žili tři tisíce let a svou kulturou propojili maloasijské pobřeží s evropskou civilizací. Turci sem přišli až ve středověku. A teprve po odsunu více než miliónu Řeků po válce v roce 1922 jsou zde prakticky jediným národem. K modlitbám tu muezzín svolává jen muslimy. Historické památky, z nichž Turci ekonomicky prosperují, však s nimi nemají nic společného. Pohoří Samsun, na jehož hřbety jsme se každý den dívali, se ve starověku nazývalo Mykale a proslavilo se vítěznou bitvou Řeků nad Peršany v době řecko-perských válek před 2500 lety. Ostrov Samos nám dodával řeckého operátora do našich mobilů i oživoval vzpomínky na své antické rodáky, jako byli filozof a matematik Pythagoras nebo tyran Polykrates, který se proslavil svým prstenem, jenž daroval bohům, aby je získal na svou stranu. Četli jsme si příběh o tom, že nepochodil, dar mu byl vrácen, aby bylo jasné, že je Polykrates hrdinou antického dramatu. Tečku za jeho štěstím, bohatstvím a mocí pak z vůle bohů udělal perský satrapa, který ho vlákal do pasti a

popravil. Legenda tak vypráví, jak se Samos stejně jako celá Iónie v 6.století př.n.l. dostal do područí perské říše. Z hotelové terasy jsme dobře viděli obrysy více než 40 km dlouhého, 20 km širokého a přes 1400 m vysokého ostrova. Při lodním výletu jsme se dokonce koupali v ostrovním letovisku **Posidonia**. Podobně jako na Bosporu, i na pláži v Davutlaru či během výletu lodí jsme se pohybovali na hraně dvou kontinentů. Poloostrov Dilek je nedílnou součástí Malé Asie, zatímco sotva dva kilometry vzdálený Samos patří ke Sporadům, jež jsou evropským souostrovím.

Efes

Největší a nejnavštěvovanější antickou lokalitou v Turecku je Efes. Pro nás byl i nejbližším výletním místem a představoval třetí památku UNESCO na naší trase. Podle mytologie u jeho zrodu stály bojovné Amazonky, dle historiků ho při ústí říčky Kaystros do Egejského moře založili iónští Řekové před více než třemi tisíci lety. Po celou antiku patřil k nejvýznamnějším centrům Středomoří. Jeho obyvatelé vždy preferovali obchod před válčením a město prosperovalo i pod orientálními vládci, ať už to byli Lýdové nebo Peršané. V helénistické éře vybudoval nedaleko starého města vojevůdce Alexandra Makedonského, Lysimachos, nový Efes, jenž se dnes turistům ukazuje. Ve 2.století př.n.l. město ovládli Římané a učinili z něj metropoli své provincie Asie. Efes vzkvétal a žilo v něm zhruba čtvrt miliónu obyvatel, čímž byl zřejmě v té době po Římu největším městem tehdy známého světa. Obchodního ducha a konzumní způsob jeho života kritizovaly i dvě slavné osobnosti s ním spojené. Filozof Herakleitos působil v Efesu v 6.století př.n.l. Neustále káral své spoluobčany a nakonec odešel mimo civilizaci a žil jako poustevník. Herakleitos je považován za jednoho z prvních filozofů. Světové myšlení ovlivnil snahou hledat prapůvod všeho bytí. Na počátku všeho podle něj byl oheň, tedy energie. Herakleitos se proslavil i větami, že vše plyne a dvakrát nevstoupíš do stejné řeky. Druhou osobností, jež můžeme připojit k Efesu, byl apoštol Pavel. Ten obyvatelům města adresoval jeden ze svých listů. Také on, zhruba 600 let po Herakleitovi, kritizoval materialismus Efesanů. Za své počínání byl uvržen do vězení. Jeho kázání se nelíbilo výrobcům suvenýrů s podobiznou bohyně Artemis, které si kupovali poutníci, co přicházeli ke slavnému Artemidinu chrámu. Poutnický byznys se nezanedbatelně podílel na prosperitě města. Ani apoštol Pavel neobrátil Efesany na duchovní cestu. Ve městě pobyl jen několik let, než byl vyhnán. Efes pobořili Gótové ve 3.století. Prosperitu mu ještě vrátili Byzantinci. Roku 431 se tu konal významný církevní koncil, který Pannu Marii označil jako Bohorodičku. Avšak ve středověku se kvůli zemětřesením, arabskému plnění a hlavně zanesenému přístavu město vylidnilo a postupně zaniklo. Antické ruiny dnes leží téměř deset kilometrů od pobřeží Egejského moře. Vše plyne a prosperující metropole se proměnila v pole ruin, které pro současný svět vykopali především rakouští archeologové. Dvakrát nevstoupíš do stejné řeky a tak je dnes Efes mrtvým městem. Přesto patří ke zlatým dolům turecké ekonomiky. Denně ho navštěvují tisíce turistů, kteří si kupují suvenýry, vstupné, občerstvení, fotografie, místní průvodce a další služby. Lokalita má stále zlatý punc a na jazyku zhořkne jen jako kvalitní turecké pivo, jemuž propůjčila své jméno.

Prohlídku města jsme začali u plastické mapy na pahorku **Ayasoluk** uprostřed města **Selčuk**, kde podle bájí založily Amazonky město Efes. Život tady pulsoval do konce 4.století př.n.l., kdy město posunul blíž k ustupujícímu moři vojevůdce Lysimachos. O více než tisíc let později, když se helénistický přístav zanesl a při říčce Kaystros řádila malárie, přesídlili obyvatelé města o kousek dál a k pahorku Ayasoluk se znovu vrátil život. Podle seldžuckých Turků, kteří Efes ve středověku obýdli, dostalo město své nové jméno. Seldžukové tu po sobě zanechali mešitu Isy Beye a citadelu. Jejich řečtí předchůdci zde v době panování byzantského císaře Justiniana vybudovali monumentální baziliku zasvěcenou Janu Evangelistovi. Když byl Ježíš připoután na kříži, ukázal na svého nejmladšího a nejoblíbenějšího učedníka Jana a požádal ho, aby Pannu Marii přijal za svou matku a na tu se obrátil s přáním, aby na oplátku ona brala Jana jako svého syna. Podle legendy se kolem roku 50 n.l. objevil Jan v Efesu a jako téměř stoletý stařec tu později i zemřel. A protože se předpokládá, že ho doprovázela Panna Marie, je pravděpodobné, že sem přišla s ním. Podle tradice se **hrob Jana Evangelisty** nachází na pahorku Aysoluk. Když jsme prošli byzantskou branou, hledali jsme jeho hrob. Místo impozantní baziliky jsou zde jen ruiny. Chrám zbořili mongolští nájezdníci na začátku 15.století. Z jedné z největších byzantských staveb tak zůstaly jen základy, zbytky křtitelnice a prostor, kde byl uložen chrámový poklad. Na místě domnělého hrobu Jana Evangelisty vztyčili později archeologové několik sloupů. V autentickém prostředí jsme si připomněli, že tady pohřbený světec by měl být autorem jednoho ze čtyř evangelií Nového zákona i děsivé Apokalypsy, jež Bibli završuje.

Z pahorku Ayasoluk jsme se přesunuli na ochutnávku tureckých sladkostí a hned potom do archeologického areálu helénistického a římského Efesu. Do jeho prostoru jsme vstoupili na **Horní agoře** neboli Státním náměstí. To bylo prostranství, kde se soustřeďovaly veřejné budovy. Z nich nás nejvíce upoutala radnice (bouleterion), tady v podobě odeonu. Šlo o původně zastřešenou zasedací síň, kde v hledišti mohlo sedět až 1500 lidí. **Odeon** byla multifunkční budova, neboť kromě jednání zastupitelů se tu pořádaly koncerty nebo pantomimická vystoupení. Vstupovalo se sem skrz zastřešenou kolonádu, stou. Jak jsme viděli, její jónské hlavice zdobily i hlavy býků. K zasedací síni radnice přiléhá **Caesarův chrám** a **budova prytaneia**, sídlo vlády a zároveň posvátný prostor, kde kněžky vestálky udržovaly symbolický věčný oheň. Potom jsme procházeli **ulicemi kurétů** (kněží), jež kdysi bývala osvětlena olejovými lampami a měla i protiskluzové drážky. Pod její lesklou dlažbou vedlo kanalizační potrubí. Ukázali jsme si reliéf patrona obchodníků – boha Herma (Merkura), budovy lékárny, nemocnice i zbytky chrámu císaře Domitia, který vládl římské říši na konci 1.století n.l. a podobně jako jeho předchůdci či následovníci se nechával uctívat po celém impériu. Pod terasou Domitianova chrámu jsme si

všimli jedné z mohutných městských kašen i vlysu s reliéfem vítězné bohyně, Niké. Její emblém v současnosti užívá stejnojmenná firma vyrábějící sportovní oblečení. Efes byl posetý památníky a sochami významných osobností, politiků a sponzorů. Zastavili jsme se u monumentu římského politika a příbuzného diktátora Sully Gaia Memmia a **Herkulovou branou** vkročili do Obchodní ulice. Ta byla lemována podloubím s obchody. Na svahu nad ní měli své domy bohatší Efesané. Minuli jsme imperiální **Trajánovu fontánu** nebo **Hadriánův chrám**, jehož štítý dodnes zdobí hlava medúzy i reliéf bohyně štěstí – Tyché, která rozevívá svou náruč. Takové ozdoby pragmatičtí Efesané určitě milovali. Přízeň si přáli i od římských panovníků, a proto se jistě klaněli soše zbožštělého císaře Hadriána. Obchodníci z této čtvrti se k neformálním jednáním mohli scházet v budově lázni Scholastiky nebo na pánském **veřejném záchodku**. Antičtí lidé pro vykonání potřeby nemuseli mít soukromí a tak na splachovací latríně seděli jeden člověk vedle druhého, povídali si a třeba obchodovali. Někdy i za poslechu hudby. Toaleta měla kapacitu čtyřicet osob, byla napojena na kanalizaci a nechyběl jí přívod vody na opláchnutí rukou a zadní partie těla. Krátce na to, jsme se již fotografovali před nejzachovalejší stavbou antického Efesu, **Celsovou knihovnou**. Ta byla vybudována na začátku 2.století n.l. na paměť římského guvernéra, jenž tady byl pochován. Knihovna uchovávala zhruba 12tisíc svitků i ostatky vysokého římského úředníka, jehož jméno získala. Zdobí ji iónské i korintské sloupy, které ve výklencích doplňují sochy zosobněných pozitivních vlastností – Moudrosti (sofie), Arete (ctnost), Ennoia (intelekt) a Episteme (vědění). Za mohutnou **Mithridatovou branou** z dob císaře Octaviána Augusta se rozprostírá Dolní neboli **Obchodní agora**. Ta svým čtvercovým půdorysem o straně asi 110m a podloubím kolem dokola evokuje hlavní náměstí v Českých Budějovicích. Proti němu dnes představuje pole ruin. Ale kdysi zde panoval mumraj hodný obchodního centra na rozhraní Evropy a Orientu. Na obchody navazovaly sklady, do kterých putovalo zboží z nedalekého přístavu. Kromě oficiálních řečtiny a latiny, zde zněly i další jazyky středomořských národů. V Efesu jsme si ještě všimli nápaditého ukazatele k nevěstinci a prohlédli si největší **amfiteátr** antického Turecka. Původně helénistické divadlo vybudované na svahu kopce Pion čelem k přístavu, ve 2.století n.l. přestavěli Římané na amfiteátr, kde se kromě divadelních představení konaly i gladiátorské zápasy. Kapacita hlediště byla téměř 25tisíc diváků. Dodnes se zde příležitostně konají kulturní akce (koncerty, divadlo nebo gladiátorské zápasy pro turisty). Než jsme se přišli k autobusu, míjeli jsme poměrně dobře zachovalou **Arkadiovu cestu**, jež měřila 500 metrů a spojovala divadlo s přístavem. Byla lemována pouličním osvětlením a památnými sloupy na počest vítězství. Ulice se jmenuje po východořímském císaři Arkadiovi, který ji na přelomu 4. a 5.století zrenovoval. Během prohlídky archeologického areálu jsme si tak vesměs prohlíželi památky z římské éry až po 5.století n.l., kdy se sláva Efesu uzavřela. Tehdy se tu ještě konaly dva koncily zabývající se církevní dogmatikou. Zřejmě nebylo místo jejich konání vybráno náhodou. To jsme zjistili, když jsme po pauze na oběd zamířili na Slavičí vrch nad Selčukem.

Slavičí vrch

Na přibližně 400 metrů vysokém zalesněném kopci je oproti Efesu svěží vzduch. Nadechli jsme se, abychom na chvíli zapomněli na antickou pohanskou historii a putovali po biblických stopách. Těch jsme se už letmo dotkli, když jsme si připomněli Listy Efeským od apoštola Pavla. Zhruba před 200 lety měla německá jeptiška Anna Kateřina Emmerichová vidění, v němž spatřila místo, kde Panna Maria strávila posledních jedenáct let svého života. Daný dům se nenacházel v Jeruzalémě, tak jak se to do té doby předpokládalo, nýbrž poblíž tureckého Efesu. Později se na vědmou popsané místo vypravili bibličtí archeologové a na Slavičím vrchu objevili byzantskou kapli, jež může mít antické základy z 1.století. Navíc v těsné blízkosti zbytků antického domu vyvěrá pramen, který má zázračné léčivé účinky. Tři papežové navštívili Slavičí vrch a jeden po druhém potvrdili, že ho považují za místo spojené s koncem pozemského života Ježíšovy matky. Kaple byla renovována ve stylu skromného příbytku a patří k nejvýznamnějším poutním místům nejen v Turecku. Tomu odpovídá i neúměrně vysoká částka za vstup i parkování. Za apoštola Pavla vydělávali Efesané na poutnicích k Artemidině chrámu, uplynulo 2000 let a Efesané mají byznys z poutníků přijíždějících k domu, odkud si 15.srpna někdy v polovině 1.století n.l. odnesli andělé Pannu Marii na nebesa. Kolem sochy Panny Marie, již za Billa Clintona Američané věnovali Efesanům, jsme se ještě jednou vrátili do Selčuku.

Artemidin chrám – jeden ze sedmi divů starověkého světa

Program v Efesu jsme zakončili v místech, kde stál jeden ze sedmi divů starověkého světa, **Artemidin chrám**. Ještě v dobách, než na místo Efesu přišli iónští Řekové, zde původní obyvatelstvo uctívalo kult bohyně úrody, Kybele. Řekové si sem přinesli novou ochránkyni, bohyni lovu Artemis. Aby se nová patronka dobře zabydlela, přičlenili jí i schopnosti Kybele. Efeská Artemis tak dostala jinou podobu než v jiných oblastech Řecka. Netradičně její hrud' pokrývají řady prsů (podle jiného výkladu varlat). Pro posvátnou sochu byl v polovině 6.století př.n.l. postaven reprezentativní chrám, největší iónská svatyně. Na délku měl kolem 110 a na šířku 55 metrů. Vlastní chrám byl třídílný; osm sloupů neslo přední dvoranu, osmnáct hlavní síň a čtyři zadní místnost. Celkem podíralo chrám 125 sloupů z prvotřídního mramoru. Na výšku měly kolem 18 metrů. Druhou zvláštností sloupů pak byla jejich forma, zvláště výzdoba hlavic. Efeská svatyně se stala první velkou stavbou, která opustila strohý dórský styl a byla vybudována v iónském slohu. Vnější sloupy byly ozdobeny reliéfy. Kvalitní byla i práce tvůrců na velkém trojúhelníkovitém štítu. Na něm ve výši 25 metrů nad zemí stálo obrovské

mramorové sousoší, které pravděpodobně představovalo Artemis s lukem a jelenem uprostřed družiny nymf. Rohy střechy zdobili čtyři mramoroví býci v nadživotní velikosti. V samém srdci chrámu pak stál oltář s cedrovou sochou bohyně. Stavbu dokončili architekti Paionios Efeský a Démétrios někdy koncem pátého století př.n.l. Svatyně mohla poskytovat azyl a plnila i funkci mezinárodní banky. Překypovala bohatstvím. Podle antických autorů byl chrám zničen ohněm, který založil jistý Hérostratos, aby se stal slavným, v ten samý den, kdy se v Makedonii narodil Alexandr Veliký, tedy 21.července roku 356 př. n.l. Podle zlých jazyků měl požár zahladit stopy po loupeži chrámového pokladu. O dvacet let později byla svatyně obnovena. Znovu ji zničili až Gótové ve 3.století n.l. S nástupem křesťanství její význam zanikl, kněží ji opustili a z chrámu se stal kamenolom. Kult Artemis nahradilo uctívání Panny Marie a ze zdiva pohanské svatyně se postavila bazilika Jana Evangelisty na blízké pahorku Ayasoluk. Jeden z divů antického světa postupně zmizel z povrchu zemského. Jeho základy objevil a vykopal roku 1869 anglický inženýr a archeolog J.T.Wood. Dnes v těch místech žijí kachny a na sloupu poskládaném z nalezených torz si udělal hnízdo čáp.

Vnitrozemí Anatólie

Nejdelší výlet z Davutlaru jsme podnikli, když jsme se vydali více než 200 kilometrů hluboko do vnitrozemí Anatólie. Putovali jsme údolím řeky Menderes, jejíž původní řecké jméno Meandros dalo označení říčnímu klikatění. Pohybovali jsme se na rozhraní starověkých států Kárie, Lýdie a Frýgie. Vesměs šlo o malé říše, které vytvořily národy, jež po Chetitech na začátku 1.tisíciletí př.n.l. vyplnily prostor západní poloviny Malé Asie. Historie zná lýdského krále Kroisa, který se před konfliktem s Peršany od delfské věštiny dozvěděl, že válka povede k zániku jedné říše. Nenapadlo ho, že půjde o tu jeho. Lýdie dala kdysi světu vynález mincí a sousední Frýgie mu věnovala legendu o vládci Gordionovi, jenž utáhl uzel tak, že ho nikdo nedokázal rozvázat. Tradovalo se, že ten, komu se to podaří, se stane vládcem světa. Ambiciózní Alexandr Makedonský se rozhodl věštbu naplnit a gordický uzel rozřal svým mečem. Syn Gordiona, král Midas, byl skutečnou historickou postavou, i když má svou roli i v antických bájích. Jeho bohatství bylo tak velké, že se vyprávěla legenda o tom, že mu bůh vína Dionýsos splnil přání, aby se vše, čeho se dotkne proměnilo ve zlato. Méně přívětivě se k němu zachoval bůh hudby Apollón, když Midas zapochyboval o jeho vítězství v souboji ve hře na lyru nad patronem pastýřů Panem. Apollón ho vytahal za uši tak, že je měl Midas dlouhé jako osel a musel si je schovávat pod dlouhé vlasy nebo čepici. Jeho příběh inspiroval českého literáta Karla Havlíčka Borovského k napsání politické satiry Král Lávr. Až do české kotliny se dostal příběh ze starověké Frýgie, který přináší osobité zdůvodnění, proč je král Midas zobrazován v perské čapce s oslíma ušima. Kromě mixu legend a historie jsme vnímali o poznání odlišnou krajinu než u nás doma. Olivové háje střídaly tabákové plantáže, sady pistácií nebo citrusů či bavlníková pole. Subtropické plodiny začaly mizet, až když jsme opustili údolí Meandru a vystoupali do výšky kolem 600 metrů, kde se pod 2300 m vysokou horou Baba dagi nachází rozvaliny antického města Afrodiasiu.

Afrodiasiu

Než jsme zaparkovali u archeologického areálu, projeli jsme vesnicí Geyre. Ta je novodobým pokračovatelem antického Afrodiasiu. Ve svém tureckém názvu skrývá jméno Kárie, regionu, který ve starověku zahrnoval velkou část jihozápadu Malé Asie. Afrodiasiu byl svého času jeho metropolí a po celou antiku jednou z nejdůležitějších svatyní. Kárové byli národem neznámého původu. Pro Řeky, kteří se před třemi tisíci lety usadili na jejich pobřeží, představovali primitivní domorodce, z jejichž populace si pořizovali otroky, nebo vybírali manželky. Kárové tehdy pravděpodobně žili v matriarchátu, nosili vousy a za ženy si brali i své sestry. Podobně tomu bylo i v případě nejslavnějšího Kára v dějinách, halikarnasského místodržícího Mausolea. Ten žil v první polovině 4.století př.n.l. a za ženu si vzal svou sestru Artemisii. Když zemřel, tak mu jeho milující partnerka nechala postavit impozantní hrobku. Ta se stala nejen jedním ze sedmi divů starověkého světa, ale i prvním mauzoleem na světě. Z mauzolea Mausolea zbylo v kárském Halikarnassu jen několik kamenů a tak jsme v tomto regionu dali přednost místu, jež není pouze vzpomínkou. Po bohyni krásy a lásky se nenazývají jen afrodiasia, ale i jedna z nejpůvabnějších antických lokalit v Turecku. Afrodiasiu je zapomenutá památka mimo hlavní turistické tahy. Z parkoviště pro autobusy jsou návštěvníci převáženi na valník taženém traktorem.

Pohanské jméno změnili Byzantinci na Stavropolis (Město kříže) a Turci na Geyre. Antické město bylo zapomenuto a na jeho místě vyrostla vesnice. Po zemětřesení v roce 1956 se starousedlíci přestěhovali o několik kilometrů dál a náves se změnila na vstupní prostor do archeologického areálu, který od roku 1961 začal odhalovat tým amerických archeologů pod vedením tureckého profesora Kenana Erima. Již za vchodem jsme si všimli pohřebních sarkofágů s vydařenými reliéfy. Po celé římské říši bylo Afrodiasiu známo jako poutní místo bohyně lásky a jako město sochařů, kteří umí zpracovávat mramor z nedalekého lomu. V Římě, ale i na území dnešního Portugalska, byly nalezeny sochy z Afrodiasiu. Již před osmi tisíci lety zde lidé uctívali bohyni Matku. Afrodiasiu je tak jedno z nestarších posvátných míst ve Středomoří. V 8.století př.n.l. změnili Řekové kult bohyně Matky na uctívání bohyně lásky Afrodity. Ta zde na sebe vzala i roli patronky úrody a plodnosti, podobně jako Artemis v Efesu. A za Římanů pak Afrodiasiu prožil největší rozkvět jako svaté město. První architektonickou památkou, které jsme si všimli, byl **Sebasteion**, tedy budova, kde uctívali kult římských císařů. Vystavěli ji za císařů Claudia a Nera v 1.století n.l., aby připomínala, že vládci římské říše odvozuji svůj původ od Venuše, tedy řecké Afrodity. Nebeská síla tak spojovala světovou metropolí s kárským městem. Sebasteion tvořilo nádvoří lemované dvěma třípatrovými kolonádami. Každé její patro bylo vystavěno v jiném stylu. Podobně jako římské Koloseum mělo přízemí v dórském, prostřední část v iónském a horní patro v korintském

slohu. V muzeu jsme si prohlédli pásmo reliéfů, které tuto budovu zdobily. Vystupovali z nich mytičtí hrdinové, bohové, Nero se svou matkou Agrippinou i Claudius s pokořenou Británií. V polovině 1.století př.n.l. do Afrodisiu jako římský správce přišel Gaius Julius Zeilus, který v občanské válce mezi Octavianem Augustem a Markem Antoniem stál na správné straně a vítěz ho náležitě mocensky i ekonomicky ocenil. Zeilus inicioval budování řady veřejných budov a nápisy na nich zvěčňoval své jméno. Stál i za výstavbou divadla, které mělo třípatrovou kulisní budovu. O 200 let později bylo **divadlo** přestavěno na arénu pro gladiátorské zápasy. Později se stalo součástí byzantské pevnosti a ještě ve 20.století z něj vyrůstaly venkovské domky. V hledišti divadla měli někteří diváci rezervována svá sedadla vyrytými jmenovkami. Pahorek, do nějž je zasazeno, představuje pozůstatek vrstev pravěkého osídlení. Od amfiteátru jsme šli podél **jižní agory**, která byla stejně jako severní náměstí lemována krytou kolonádou. V jejím středu se nacházel 260 metrů dlouhý a 25 metrů široký bazén, který přiváděl vodu do městských lázní, plnil ozdobnou funkci a možná i sloužil k plaveckým soutěžím. Minuli jsme areál lázní, jež byly ve městě zřízeny na počest císaře Hadriána, a vstoupili do interiéru **odeonu**. Jeho hlediště nesloužilo jen divákům, kteří sledovali koncerty, pantomimu nebo recitace, ale i městským radním jako zasedací místnost. Fakt, že se nacházíme ve městě bohyně lásky nám připomněly ozdoby v podobě delfina, na němž jede Afroditin syn Éros. A pak jsme již vstoupili do prostoru **Afroditiny svatyně**, jež byla skvostem antického města. Vybudovali ji v 1. století př. n. l. na místě staršího chrámu. Stavba disponovala iónskými sloupy, které stály vždy ve dvou řadách kolem stěn. Uprostřed se nacházela cella a před ní předsíň. Pohanský chrám byl v raně byzantské době přeměněn na baziliku, což dokazuje dodnes stojící apsida na východní straně. Kultovní socha kárijské Afrodity byla tehdy odstraněna. Vítězná víra si dala práci se zahlazením stop po pohanském kultu. Památky, které nezničila, opatřila svými symboly. Zato **stadión** pro atletické závody na počest bohyně lásky se dochoval ve velmi dobrém stavu. Svou délkou přes 260 metrů patří k největším stavbám svého druhu v celé Anatólii. Jeho tribuny prý mohly pojmout třicet, možná až padesát tisíc diváků, kteří sem přišli nejen z různých koutů Kárie. Do dnešních dob se dochovaly i brány borců, jimiž vstupovali závodníci na scénu. Stadión byl v antických dobách několikrát přestavován, v pozdním období ho dokonce upravili za účelem pořádání gladiátorských zápasů, v byzantské době byl začleněn do městského opevnění. Při cestě zpět k východu jsme prošli **tetrapylonem**, zrekonstruovanou slavnostní branou ze 2.století n.l. Na zavlažovaném trávníku v jejím sousedství se nachází hrob tureckého archeologa Kenana Erima, jenž nad výzkumem lokality strávil třicet let svého života. My jsme bohužel na jeho prohlídku měli jen dvě hodiny. A tak jsme nasedli na valník a dali Afrodisiu v ale.

Pamukkale

Z kárského Afrodisiu jsme projížděli horskou krajinou, překonali průsmyk ve výšce 1250 m a po úbočí více než 2500 m vysoké hory Honus dagi jsme sjížděli do města Denizli. To má sice půl miliónu obyvatel, avšak chybí mu historické památky. Proto jsme ho rychle projeli a mířili k bílé skvrně, jíž jsme už dlouho viděli před sebou. Naším cílem byl travertinový útes Pamukkale, což v překladu znamená bavlněný hrad. Zářivě bílý blok s trochou fantazie opravdu může připomínat hromadu sklizených bavlněných chomáčů, které jsou hlavním produktem místního zemědělství. Jde o pořádnou hromadu, neboť celý útes má na délku zhruba 2,5 km, na šířku 500 m a na výšku 150 m. Bílé kaskády s mělkými jezírky prezentují Turecko na propagačních plakátech po celém světě. Jde o jednu z nejznámějších památek přírodního a kulturního dědictví UNESCO. Pramenící vodu v zemském nitru ohřívá žhavé magma. Pod stále rostoucím tlakem přibírá kysličník uhličitý. Jeho agresivita cestou vzhůru způsobuje rozklad četných hornin a jejich vyluhování. Tak voda nabírá vápník, hořčík, sodík, železo a další minerální látky. Vyvěrá z několika trhlín při průměrné teplotě 37°C. Kysličník uhličitý rychle uniká a místo něj ve vodě zůstává uhličitán vápenatý. Vzniká sladkovodní vápenec – travertín. Ten se nejrychleji usazuje tam, kde voda přetéká v neslabší vrstvě. Litř vody může na povrchu zanechat téměř gram uhličitánu vápenatého, ročně až 2tisíce kubíků travertinu. Dnešní Pamukkale tímto způsobem vznikalo asi 100tisíc let. Již v antické éře věděli, že místní termální voda pozitivně působí na srdeční choroby, revmatismus, krevní tlak, kožní nemoci, oběhový systém, nervové poruchy nebo na zažívání. Traduje se, že egyptská královna Kleopatra se sem jela vykoupat, aby zkrásněla. Ve 2.polovině 20.století na horní hraně travertinového útesu vyrostly lázeňské hotely. Ty však odčerpávaly velké množství termální vody, kaskády pod nimi začaly vysychat a útesy se rozpadaly, neboť nedostávaly potřebnou dávku nového travertinu. Turecká vláda musela reagovat, a proto před několika lety nechala hotely zbourat a turistům zakázala vstup do většiny jezírek. Koupat se dá pouze v Kleopatřině bazénu, jenž je pozůstatkem luxusního hotelu, vystavěného a zároveň zbouraného na konci 20.století. Bazén s léčivou vodou zde fungoval už v době antiky, jak má připomínat jeho královské jméno. Tehdy byl obklopen sloupopřadím. To se při zemětřesení v 7.století zřítilo a jeho trosky se dodnes stylově povalují na jeho dně. Kleopatřiny lázně jsou jediným zařízením které dnes odčerpává termální vodu. Té je však stále nedostatek a tak se její spád kaskádami reguluje a pouští na přeskáčku v jednotlivých úsecích útesu. Prohlídku travertinové kaskády jsme začali zastávku na břehu jezírka ve vesnici Pamukkale. Pokračovali procházkou po horní hraně útesu od severu a pro umocnění dojmu ji ukončili až ve chvíli, kdy ji zalilo rudě zbarvené zapadající slunce a my na jejím jižním konci nastoupili do busu.

Hierapolis

Na začátku 2.století př.n.l. založil pergamonský král Eumenes II. při termálních pramenech na horní raně travertinové kaskády v západní části Frýgie město, které dostalo jméno po pramati jeho rodu Hieře. Hierapolis se

záhy stalo vyhledávaným lázeňským centrem. Ze všech koutů Anatólie sem přicházeli lidé, aby se zde léčili na termálech. Pro uspokojení duše se obraceli na pomoc i k nebeskému panteonu a stavěli jeden chrám za druhým, ať to byly svatyně určené frýžským, řeckým nebo římským bohům. Na mytickou Hieru se zapomnělo a místo bylo označované za svaté, což se řecky rovněž řekne „hiera“. Mnozí nemocní se tady zázračně neuzdravili a severně i jižně od města vyrostla velká pohřebiště. Za Římanů se z města stalo i obchodní centrum a středisko výroby textilií. Navzdory ničivým zemětřesením mělo město až sto tisíc obyvatel. Žila zde početná židovská komunita. V ní našel útočiště jeden z dvanácti Apoštolů – svatý Filip, který zde byl ve věku kolem osmdesáti let ukřižován. Při Apollónově chrámu ve městě fungovala i věštitrna. Její kněží prý dokázali inhalovat jedovatý plyn, který dodnes uniká z podsvětí. Vulkanickou činností poznamenaná nestabilní zemská kůra dala městu požehnaní v podobě termálních pramenů, ale zemětřeseními způsobila zároveň jeho definitivní zkázu v průběhu středověku. Město pro nás odkryli italští archeologové ve 2. polovině 20. století.

Prohlídku Hierapole jsme začali na jejím severním okraji, kde cestu lemují starověké hrobky. Na okrajích města jich bylo napočteno zhruba 1200 a jde tak o jednu z největších zachovalých **nekropolí** antického světa. Hroby byly stejně jako většina města zbudovány z travertinu. Viděli jsme, že vytváří jakousi vlastní čtvrť. Nejstarší mohyly mají kruhový půdorys. Jde o tumuly z helénistického období. Základ takového rodinného hrobu je z kamene a vršek z hlíny. Rodinné hrobky z římské éry vypadají jako malé domky. Bohatí lidé si často pořizovali zdobené sarkofágy, chudí se pohřbívali do skalních nebo jednoduchých podzemních hrobů. Na stěnách se mnohdy dochovaly epitafy, jméno i údaje o zaměstnání zemřelého. Naší pozornosti nešlo, jak rozrůstající travertin pohlcuje hrobky ležící na hraně útesu. Do centra antické Hierapole jsme vstoupili **Domitianovou branou** z konce 1. století n.l. Před ní se dochovaly zbytky lázni (později přestavěných na byzantský kostel) a lisu na olivový olej. Za branou jsme už kráčeli po hlavní ulici, která jde rovnoběžně s hranou travertinové kaskády. Všimli jsme si, že jí nechyběla kanalizace, stejně tak jako veřejné záchodky (latrina) či velká kaskádovitá kašna. Viděli jsme, že z antických chrámů, věštitrny nebo hlavního náměstí (agory) zůstaly jen chabé zbytky. A tak když jsme prošli **Theodosiovou branou** z konce 4. století, zamířili jsme rovnou k Hadriánovým lázním, jež jsou dnes muzeem, **Kleopatřině bazénu** se zbytky antických sloupů a architrávu nebo k **divadlu**, jež dostalo současnou podobu ve 2. století n.l., kdy hostilo i římského císaře, a které v nedávné době pečlivě renovovali italští kameníci. Archeologický areál jsme načali prohlídkou hrobů a u skalního hřbitova na jeho jižním konci jsme se s ním rozloučili.

Priene

Priene představuje poměrně dobře dochované helénistické město, které na rozdíl od jiných archeologických lokalit není narušeno římskými vestavbami. Svou polohou ve stínu borovic na terasách starověkého pohoří Mykale (dnes Samsung dagi) je jednou z nejpůsobivějších tureckých antických památek. Leží na protilehlé straně hor než Güzelçamli. Priene vzniklo před třemi tisíci lety zřejmě na jiném místě než dnes, přímo u Egejského moře. V rámci Panionionu hrálo důležitou roli. Pocházel odsud Bias, jeden ze sedmi mudrců starověku. Když Egejské moře kvůli nánosům řeky Meandros ustoupilo, přesídlili obyvatelé města do hor a vzniklo dnešní Priene. Rozprostíralo se na terasách hor ve výšce 100 až 400 metrů. Dole u moře mělo hned dva přístavy. Nebylo velkoměstem, obývalo ho zhruba 6 tisíc lidí, kteří své město spravovali demokraticky podle athénské vzoru. Když roku 334 př.n.l. Alexandr Veliký obléhal vzpurný Milét, pobýval v Priene a jak praví zachovalý nápis, financoval stavbu chrámu bohyně Athény. Město prožívalo rozmach až do příchodu Římanů. Na starověké poměry bylo raritou, že třetina obyvatel měla vedenou vodu do domácností. Nejbohatší obyvatelé tak mohli doma používat i splachovací záchod. Prohlídku města jsme zahajovali na křižovatce, kde byly patrné stopy po kanalizaci i vodovodním potrubí. Minuli jsme budovu střední školy - gymnázia, a kolem ruin egyptského chrámu boha Serapida jsme přišli k **divadlu**, které má současnou podobu ze stejné doby jako celé město, tedy ze 4. až 2. století př.n.l. Do jeho hlediště by se vešlo všech 6 tisíc obyvatel města, včetně honorace, která měla svá VIP místa v prestižní první řadě. V Priene se dochoval i obětní oltář boha Dionýsa, který nechyběl ani v jiných divadlech antického světa. Je připomínkou, že drama vzniklo u příležitosti náboženských svátků na počest boha vína a veselí. Helénistická divadla na rozdíl od těch z klasické doby již měla budovu pro herce a kulisy. Tady se dochovala lépe než jinde. Z divadla jsme prošli ruinami **byzantského kostela**. Ten byl jedinou novější vestavbou do podoby města. Právě v byzantské éře, někdy před 1500 lety, končí existence Priene jako živého města. Když moře ustoupilo a přístavy zanikly, ztratilo na své přitažlivosti a vyliidnilo se. Na konci 19. století ho pro svět začali objevovat němečtí archeologové. Ti zjistili, že reprezentativní budovy města byly budovány z místního mramoru a že ústřední budovou byl **Athénin chrám**, vystavěný v iónském stylu architektem Pytheem, který se proslavil projektováním jednoho z divů starověkého světa, mauzolea v nedalekém Halikarnassu. Chrám pochází ze 4. století př.n.l. a dnes se k němu již jen pět deset metrů vysokých sloupů. Ty tvoří pospojované kanelované (žlábkované) bubny, jež se povalují všude kolem, jakoby je tam rozházeli nějakí rozmarní obři. Kromě sloupů tu zbyly základy oltáře a vstupní brány – propylaj. Uvnitř svatyně se nacházela 7m vysoká pozlacená socha Pallas Athény, napodobenina Feidovy sochy z Athén. Působivý byl i oltář, jenž se podobal slavnějšímu pergamonskému oltáři. Připomněli jsme si tady, že antičtí Řekové stavěli chrámy jako obydlí bohů. Jejich vnitřek nebyl lidem přístupný a obývala ho pouze socha nebeského patrona. Věřící se shromažďovali u oltáře před svatyní. Tam se obětovalo bohům. Rožnilo se maso, přinášely dary a obětiny, pálily vonné esence. Po exkurzi do duchovního světa antiky, jsme po původním schodišti sestoupili z chrámové terasy přímo do živého srdce města, na hlavní náměstí, agoru. Tu lemovala zastřešená kolonáda, postavená ve 3. století př.n.l. Zaujaly nás i exadry, mramorové lavičky, které ještě dnes plní svůj účel. Z původní dominanty náměstí, Diova chrámu, zbyly jen základy. Zato radnice, **bouleuterion**, se dochovala v relativně dobrém stavu. Měla

auditorium se čtvercovým půdorysem a dřevěnou střechou ve tvaru jehlanu. Uprostřed zasedacího sálu pro zhruba 650 radních se dodnes nachází obětní oltář. Mechanismus demokracie byl v Priene podobný jako v Athénách. Zákonodárnou moc mělo shromáždění všech svobodných občanů. To se setkávalo na agoře, aby odsouhlasilo zásadní rozhodnutí. Běžné záležitosti řešila boule – volená městská rada. Oficiální hlavou městského státu byl prytan, jehož úřad jsme si ukázali hned vedle radnice. V **prytaneu** hořel posvátný oheň bohyně Hestie. Každá řecká obec měla svůj věčný oheň, jenž symbolicky představoval jednotu a vitalitu. Jakoby kolem něj seděla celá pospolitost. Z agory jsme se vydali do čtvrti obytných domů. Ty vytvářely šachovnicový půdorys města. Jeden blok vždy tvořily čtyři budovy se čtvercovým půdorysem. Základem domů byl pravouhlý dvůr, kolem něhož se soustřeďovaly jednotlivé místnosti. Stěna do ulice byla téměř vždy bez oken. Interiéry se zdobily štuky a freskami. Nás nejvíce upoutaly základy domu, u něhož cedule informuje, že svého času v něm bydlel **Alexandr Makedonský**. Okamžitě jsme si vybavili génia jednoho z nejlepších vojevůdců všech dob a nedivili se, že byl později zbožštěn a byt, který obýval se stal místem jeho kultu. Archeologové tu našli jeho bustu. I když ji odvezli do berlínského muzea, génius loci tu zůstal, stejně tak jako celé Priene, které je architektonickou rezervací helénismu, kulturní epochy, která se zrodila z vůle Alexandra Velikého.

Milét

Nejmocnějším městem iónského spolku býval Milét. Město, které má jméno po mytologickém Milétovi, milenci krétského prince Sarpedona, osídlili Iónové zhruba před třemi tisíci lety. Legenda naznačuje, že město založili Kréťané v době minojské civilizace. Po celou svou historii se rozprostíralo na 2,5 km dlouhém poloostrově, který byl ze tří stran omýván Egejským mořem. Město mělo čtyři přístavy. Jeho obyvatelé se především věnovali obchodu na moři a chovu ovcí pro kvalitní vlnu na export. Ambiciózní obchodníci založili 90 kolonií v prostoru od Černého moře až po západní Středomoří. Milét disponoval důležitou kolonií v Egyptě a přinesl řecko civilizaci například i do prostoru dnešního Bulharska. Největší rozkvět prožil v 7. a 6.století př.n.l. za vlády tyranu Thrasybúla. Tehdy byl jedním z nejvýznamnějších ekonomických center Středomoří. Jako v prvním řeckém městě se tu začalo platit mincemi. Kromě obchodu ve městě vzkvétala i věda. Milét se v té době stal kolébkou řecké materiální filozofie. Místní učenci hledali racionální odpovědi na otázky týkající se podstaty světa, aniž by si vypomáhali mytologií. Thales z Milétu se řadil mezi sedm mudrců starověku. Tento bohatý obchodník s olivovým olejem se věnoval astronomii, geometrii i filozofii. Dodnes se učí Thaletova věta, že všechny trojúhelníky, jejichž střed kružnice opsané půlí nejdelší stranu, jsou pravoúhlé. Připomíná se, že Thales předpověděl zatmění slunce, podle stínu spočítal výšku egyptských pyramid a napsal, že prazákladem všeho na světě je voda. O generaci mladší Anaximandros v 6.století př.n.l. tvrdil, že světy vznikají a zanikají vydělováním protikladů z božského neomezena, apeironu. Tato pralátka je nekonečná a věčná a pořád v pohybu. Snad jako první uvedl, že Země je samostatné kosmické těleso. Svým tvrzením o původu života z vody předznamenal Darwinovu teorii. Jeho žák Anaximenes se domníval, že prazákladem všeho je vzduch. Věnoval se astronomii a napsal, že Měsíc má své světlo od Slunce. Světlo Milétu zhaslo, na začátku 5.století př.n.l., kdy se postavil do čela řeckého povstání proti Peršanům. Roku 494 př.n.l. bylo řecké loďstvo rozdrveno v námořní bitvě u ostrůvku Lade a Peršané následně Milét srovnali se zemí. Povstání, které aktivně podporovaly spojenecké Athény, dalo perskému králi Dáreovi záminku k tažení do Řecka a zahájilo tak slavné řecko-perské války. Ty nakonec Řekové vyhráli a Milét byl znovu vystavěn. Městský plán vypracoval Hippodamos z Milétu, místní rodák, který se proslavil projektováním měst s pravidelným šachovnicovým půdorysem. V době římské říše zůstal Milét nadále důležitým obchodním centrem Malé Asie. Prosperoval i v byzantské éře, kdy se v něm narodil další slavný architekt - Isidor z Milétu, stavitel chrámu Hagia Sofia v Konstantinopoli. Ve 12.století se tu usadili seldžučí Turci. Ti použili antické fragmenty na stavbu mešity, karavanseraje, lázní nebo školy koránu. Tečku za existencí města udělaly zemětřesení a zdraví škodlivé močály, které nahradily třpytící se mořskou hladinu. Přímořské město Milét dnes leží více než osm kilometrů od pobřežní linie Egejského moře. Může za to řeka Meandros, která jílovými naplaveninami zanesla mělké moře.

Když jsme z úpatí pohoří Mykale sjeli do nížiny, kde se dnes ve velkém pěstuje bavlna, ani se nám nechtělo věřit, že kdybychom se po časové příčce přenesli do starověku, necestovali bychom po silnici, ale pluli po hladině. Přejeli jsme Meandros, který těsně před svým ústím vypadá spíš jako zavlažovací kanál než slavná řeka, a po levé straně minuli skalisko, jež bylo kdysi ostrůvkem Lade, u kterého došlo k osudové námořní bitvě. Naše fantazie musela být velká, abychom si představili, že do Milétu nepřijíždíme busem, ale připlouváme na palubě řecké triéry a přistaneme **v přístavu u divadla**. To stojí dodnes, i když v podobě římského amfiteátru ze 2.století n.l. Kapacita této arény byla 15tisíc diváků. Ti spolu s císařem, jenž měl nad svým místem baldachýn (nyní vyznačený vztyčenými sloupy), mohli sledovat vystoupení gladiátorů. Byzantinci později na hledišti amfiteátru vybudovali strážní pevnost. Od amfiteátru jsme sestoupili k někdejší **Lví zátocce**. Ta byla nejlepším přístavem města. Lodě chránil řetěz, jenž se natahoval přes záliv. Přístav zdobily sochy lvů a památník římského vojevůdce Pompeia, který svého času vyčistil Egejské moře od pirátů a přispěl tak k obchodní prosperitě města. Z celého přístavu dodnes zbyl jen kruhový sokl **Pompeiova památníku**. Snažili jsme se vnímat dnešní rovinu jako antickou mořskou hladinu a vyvýšená místa jako břehy starověkého přístavního města. Prostor mezi Lví zátokou a hlavním náměstím se v zimním období dešťů stává jezerem, jež se na jaře promění v zapáchající močál a v pozdním létě v prašný vegetací zarostlý prostor. Milét není turisticky protěžovanou lokalitou, proto mu chybí udržované cesty a návštěvník si zde může připadat jako němečtí archeologové, když tady na konci 19.století vyprošťovali antické monumenty z malarických močálů. Němci částečně rekonstruovali dva tisíce let **starou kolonádu – stou**, ale domů si na oplátku odvezli cenné nálezy včetně celé jižní brány na městské tržiště. **Jižní agora** byla jedním z největších náměstí antického světa, měla půdorys 200 x 160 m. Obklopovalo ji

sloupořadí a do jejího prostoru se vstupovalo třemi branami. V jejím okolí jsme objevili zbytky monumentální třípatrové kašny, základy 160m dlouhé sýpky na obilí, trojúhelníkový štít egyptského chrámu boha Serapida nebo zbytky **bouleuterionu**, radnice. Ta se skládala ze sloupové vstupní brány, dvora s pódiem uprostřed a z vlastního zasedacího sálu (auditoria), který byl zastřešen a pojal až 1500 městských zastupitelů. Milétský bouleuterion je tak jednou z největších radnic starověkého světa. V prostoru ruin, které podobně jako v Efesu pocházejí především z římského období, jsme si ještě prohlédli **Faustiny lázně**. Ty nesou jméno po manželce císaře Marca Aurelia, která tu ve 2.polovině 2.století n.l. pobývala. Šlo o nejzachovalejší antický lázeňský komplex na naší trase. Vstoupili jsme do prostoru vyhřívaného caldaria, původně zastřešeného valenou klenbou. Na výšku mělo úctyhodných 25 metrů a vcházelo se z něj do malých horkých místností, saun. Z caldaria jsme přešli do prostoru tepidaria, který vyplňoval bazén s teplou vodou. Nádrž zdobí sochy boha řeky Meandra nebo chrlice v podobě lvů. Kolem tepidaria byly místnosti, kde se prováděly masáže, nebo kde byly nádrže se studenou vodou (frigidarium). A na závěr jsme prošli apodyteriem, tedy halou, kde se nacházely převlékárny. Ve starověkém Římě byla návštěva lázní běžným hygienickým standardem. Lázeňské budovy fungovaly jako relaxační centra. Kromě saunování, plavání a masáží se tam prováděly i epilace. Lidé se tam scházeli, diskutovali nebo uzavírali obchody. K větším lázním přiléhaly palestry, kde se cvičilo a sportovalo. Nejinak tomu bylo v případě Faustiny lázní. My jsme však nešli relaxovat do lázní, ale přejeli do Didymy na oběd a krátkou siestu.

Didyma

Největší Apollónův chrám antického světa byl s Miletem propojen asi 16 km dlouhou svatou cestou. Tu lemovaly sochy věštců, lvů a sfing, jež němě sledovaly procesí, která se tudy ubírala z bohatého přístavního města do hlavní věštírny antické Iónie. Apollón byl bůh světla, hudby a věštby, proto mu zasvětili chrám věštců. Ten nesl i jméno Branchidai po pastýři Branchovi, jemuž Apollón vnukl věštecké schopnosti. Z pastýřova rodu se pak rekrutovali veleknězové. Na věštírnu se v 7.století př.n.l. obracel i egyptský faraón Nekos. Tehdy potřeboval vědět, jestli má nechat prokopat průplav mezi Rudým mořem a Nilem. Svatyni zahrnoval dary lýdský král Kroisos a další státníci Orientu. Věštilo se v Apollónově chrámu, který byl postupem věků rozšiřován a to až do začátku 5.století př.n.l, kdy ho Peršané zničili a kněze odvezli do Persie. Věštírna pak byla obnovena v helénistické éře. Seleukos, generál Alexandra Makedonského, a následně vládce většiny Blízkého východu, se pokládal za potomka boha Apollóna. Proto nechal obnovit chrám svého mytologického praotce v gigantických rozměrech, jak ho známe dnes. Autory stavby byli architekti Paionios a Dafnés, kteří se také podepsali na úpravách Artemidina chrámu v Efesu. Jako stavební materiál použili vápenec a mramor. Přestože nejdříve Seleukovci a pak město Milet věnovali na stavbu nesmírné finanční prostředky, chrám nikdy nebyl zcela dokončen. Jeho dnešní podoba tak pochází z období 4. až 2.století př.n.l. Chrám se délkou 110 m a šířkou přes 50 m řadí mezi největší svatyně antiky. Součástí chrámu bylo 122 sloupů, které měly průměr kolem dvou metrů a výšku 20 metrů. Tři z nich ještě stojí a my si pod nimi připadali zcela nicotně. Spodní část íónských sloupů dodnes zdobí reliéfy s rostlinnými nebo mytologickými motivy. K bájným postavám patří i Medúza, obludná žena s rozšklepenou tváří, promáčknutým nosem a zmijemi místo vlasů. Kdo jí pohlédl do očí, zkameněl. Proto byl její obličej oblíbeným ozdobným motivem na antických chrámech. Stavbu měly podobizny Medúzy chránit před zlými úmysly. Kolem Medúz jsme vstoupili do areálu svatyně. Když ke svatyni ve starověku přicházeli poutníci, museli se očistit v kašně před chrámem. V jejím sousedství se nacházel i obětní oltář pro dary a náboženské rituály. Po schodech vytesaných do 7 metrů vysokého monolitu jsme stejně jako antičtí návštěvníci vystoupili na práh věštírny. Tady se předávaly dotazy věštcům a odtud potom velekněz předčítal výsledek věštby. Z vyvýšené terasy jsme chodbou sestoupili do prostoru nezastřešeného vnitřního dvora, kam ve starověku veřejnost přístup neměla. Uprostřed se nacházel adyton, svatý prostor s pramenem, jehož výpary přiváděly orákulum do transu a dávaly mu věštecké schopnosti. Řekli jsme si, že antické věštírny fungovaly jak na bázi spirituální a astrologické, tak i na základě zpravodajství a špionážní sítě. Obraceli se na ně státníci i prostí lidé. Říká se, že kdyby mecenáš Seleukos uposlechl radu didymské věštírny, ať necestuje do Makedonie, nebyl by tam zavražděn. Když jsme opouštěli areál věštírny, byli jsme uneseni jejími gigantickými rozměry, které vypovídají o tom, jaký význam věštbám lidé antiky přikládali. Křesťanství pohanským kultům nevěřilo a tak po jeho vítězství věštírna upadla do zapomnění. Na jejích ruinách vyrostla řecká vesnice. Apollónův chrám odkryli němečtí archeologové na přelomu 19 a 20.století. Na jeho místě museli zbourat mlýn a několik venkovských domů. Svatyně začala opět uchránovat své návštěvníky.

Pergamon

Po odjezdu z Davutlaru jsme podél egejského pobřeží mířili k severu. Minuli jsme třetí největší turecké město Izmir (s více než 3 milióny obyvatel), které bylo až do rok 1922 kosmopolitní metropolí řecké části Malé Asie a v 8.století př.n.l. pravděpodobně dalo světu básníka Homéra. Pak jsme opustili prostor antické Iónie a vjeli na území řeckých Aiolů.

Zhruba po třech hodinách jízdy jsme dorazili do Bergamy, jež vyrostla z ruin jednoho z největších antických měst Malé Asie. Jeho jméno si jen lehce upravila. Starověký Pergamon byl až do 3.století př.n.l. bezvýznamným městečkem v aiolské Mýsii. Avšak když zde ukryl svůj válečný poklad generál Alexandra Velikého, Lysimachos, začíná se psát slavná éra dějin města. Po smrti geniálního makedonského vojevůdce si vládu v říši, která sahala od Řecka až po Indii, mezi sebou rozdělili jeho velitelé, diadochové. Začíná éra tzv.

helénismu. Vznikly státy, které přetrvaly až do doby, kdy je ovládla rozpínající se římská říše. Po Ptolemaiovi se jmenoval antický Egypt, Seleukos ovládl Blízký východ, Antigonos Řecko a Lysimachos západ Malé Asie. Poslední jmenovaný pak vedl válku proti Seleukovcům a padl v ní. Jeho pokladu se zmocnil eunuch Filetairos, který si uhájil pozici vládcy Pergamonu. Po jeho smrti se panovníkem stal jeho synovec Eumenes I., jenž založil helénistickou dynastii, která z Pergamonu udělala světovou metropoli. Jeho syn Attalos I. se nechal korunovat na krále. On a jeho nástupci Eumenes II., Attalos II. a Attalos III. se spojili s Římany a s jejich pomocí poráželi nepřátele v Malé Asii, až zabrali takřka celou její západní polovinu. Prováděli uvážlivou hospodářskou politiku, podporovali vědu i umění. Pergamon se rozrostl z pahorku nad řekou Kaikos do širého okolí. Na vysokém kopci, z pohledu smrtelníka mezi nebem a zemí, sídlili králové, kteří sami sebe pokládali za potomky božského siláka Herakla. Byli ztělesněním helénistické kultury, jež asijským i africkým národům dávala řecký obal. Na svůj dvůr na vrcholku akropole zvali věhlasné vědce, pro něž vybudovali druhou největší knihovnu tehdejšího světa. Ta ukrývala znalosti soustředěné na 200tisících svitcích papyru. Egypťští Ptolemaiovcí se obávali o prestiž alexandrijské knihovny a tak za panování Eumena II. v 1.poloovině 2.století př.n.l. vyhlásili embargo na export papyru do Pergamonu. Protože egyptský papyrus byl tehdy jediným materiálem, na který se psalo, Egypťané předpokládali, že v konkurenčním království dojde k úpadku vzdělanosti. Nicméně Eumenes přešel do protiútku. Dal svým vědcům za úkol vymyslet nový materiál, na který by se dalo psát. A tak vznikl pergamen – sušená a hlazená zvířecí kůže (především z mladých oslů, ovcí a koz). Pergamen pak v Evropě zůstal psacím materiálem až do nástupu papíru v pozdním středověku. Pergamonské království jištěné Lysimachovým pokladem prosperovalo až do roku 133 př.n.l., kdy zemřel Attalos III., jenž stát ve své poslední vůli odkázal Římanům. Město sice ztratilo své mocenské postavení, nicméně zůstalo jednou z metropolí Malé Asie. Mělo přes 100tisíc obyvatel i světově proslulou nemocnici, kde ve 2.století n.l. působil slavný doktor Galenos. Tečku za slávou Pergamonu udělali Arabové, když ho v 7.století vyplenili. Pro moderní svět ho znovu objevili němečtí archeologové na konci 19.století.

V Pergamonu jsme se zaměřili na průzkum **akropole**, kde bylo královské sídlo a srdce jedné z nejslavnějších helénistických říší. A tak jsme se najatým taxíky po serpentínách bleskově vyšplhali až do horního starověkého města, které je vybudováno z temného andezitu. Minuli jsme terasu se základy **Athénina chrámu**, jenž kdysi obklopovala kolonáda. Pergamonští vládci se chtěli přiblížit slávě Athén a tak i oni měli na své akropoli chrám bohyně moudrosti. Hned nad touto svatyní se rozkládala slavná **knihovna**, která zanikla v 1.století př.n.l., kdy její obsah věnoval římský vojevůdce Marcus Antonius své milence Kleopatře, královně Egypta. Z rezidencí pergamonských vladařů zůstaly jen základy. Proto nás na „Hradčanech“ zaujaly jen hluboké **cisterny** na vodu. Skrz otvor v hradbách jsme pronikli k základům **arzenálu**, kde byly umístěny katapulty na obranu pevnosti. Z vyhlídky jsme přehlédlí okolí města, včetně moderní přehrady na řece Kaikos (dnes Bakırçay) nebo zbytků přes 40km dlouhého akvaduktu, jenž ve starověku zásoboval město vodou. Římskou éru jsme si připomněli u monumentálního **chrámu císaře Trajana**, který byl vystavěn k uctění římského vládce ve 2.století n.l. O tom, že jde o novější architekturu, vypovídá použití bílého mramoru. Mezi temnými andezitovými ruinami římská svatyně doslova svítí. Z terasy chrámu jsme měli jako na dlani nejstrmější hlediště ze všech **divadel** antického světa. Bylo postaveno pro deset tisíc diváků na výseči pahorku za Eumena II. Do hlediště jsme vstoupili úzkým tunelem. Mohli jsme seběhnout 80 řad sedadel a ocitnout se na jevišti před základy chrámu Dionýsa, nespoutaného boha vína a divadla. Zatímco v Priene měl svůj oltář, tady mu patřila celá svatyně. Od divadla jsme přišli k **Diovu oltáři** ze 2.století př.n.l. Díky horlivosti německého inženýra a archeologa Carla Humanna zde zůstal jen sokl asi nejhodnotnějšího antického obětního oltáře na světě. Téměř celou stavbu o půdorysu podkovy převezl po částech do Berlína, aby se později znovu postavený oltář stal hlavním lákadlem tamějšího Pergamonského muzea. Stavbu zdobí 120 metrů dlouhý a téměř 2,5 metrů vysoký reliéf znázorňující boj olympských bohů se vzbouřenými Giganty, v symbolické rovině válku harmonie proti chaosu. Eumenes II. nechal oltář zhotovit na počest vítězné války spořádaného a kultivovaného Pergamonu s primitivními barbarskými Galaty. Oltář plný pohanských bojů byl pro asketického Jana Evangelistu satanovým trůnem. Když roku 1896 Carl Humann zemřel, vyměnil své tělo za cenné poklady, které odsud odvezl do Německa. V Pergamonu se nachází jeho hrob. Archeologický areál jsme opustili, když jsme míjeli **heroon**, zbytky impozantní budovy, kde byli uctíváni zemřelí pergamonští králové jako bozi. Nastoupili jsme do taxíků, opustili nebeské výšiny akropole, vrátili se na zem, u **Červené baziliky** (Serapidův chrám ze 2.století n.l.) přestoupili do busu a jeli se najíst.

Zatímco ve starověku se v okolí Pergamonu těžilo stříbro, dnes se poblíž města nachází zlaté doly a z hlubin země (80 – 25 metrů) se dobývá i **onyx**, který je od starověku řazen mezi polodrahokamy. Proto jsme se zastavili v dílně, kde se zpracovává a prodává. Tam jsme se dozvěděli, že podle hloubky výskytu má různou barvu od zelené až po hnědou. Na vlastní oči jsme se přesvědčili, že jeho specifikem je průsvitnost. Onyx v řečtině znamená „nehet“, a stejně jako nehet dokáže propouštět světlo. Proto se z něj vyrábí rozličné šperky, liturgické předměty nebo nádoby na svíčky.

Trója

Z Pergamonu jsme směřovali dál k severu. Na levé straně obzoru se rýsovaly obrysy třetího největšího řeckého ostrova Lesbos. Připomněli jsme si, že tam v 7.století př.n.l. žila básnička Sapphó, která ve své lyrické poezii opěvovala i dívky ze své družiny. Ostrov byl s básničkou tak úzce spjat, že dal jméno lesbické lásce. Lesbos jsme v dále viděli, i když už jsme se serpentínami šplhali do pohoří Kaz dagi, bájně Idy, hor, kde s oblibou pobýval nejvyšší bůh Zeus.

Ze všech archeologických areálů, které jsme navštívili, je Trója sice nejmenší a nejméně zachovalá, avšak jednoznačně nejznámější. Málo zaniklých měst nebo památek UNESCO má takovou publicitu jako Trója.

Vděčí za to básníku Homérovi, jenž ve své Iliadě popsal, kterak Řekové obléhali město a jak se jeho obránci i dobyvatelé díky svým skutkům stávali nesmrtelnými. Mohou za to i řecké báje a dramata, jež rozvíjejí osudy trojských hrdinů. A zasloužil se o to i houževnatý amatérský archeolog Heinrich Schliemann, který v 70. letech 19. století starověké město objevil a přenesl ze světa mytologie do zorného úhlu vědců. Z nehmotných vyprávění a legend vykopal hradby, základy domů i cenné šperky hmatatelného světa. Romány a filmy o dávné i objevené Tróji ještě přispěly k popularizaci tohoto místa. Představitost jsme v Tróji potřebovali více než jinde. Proto jsme si ještě v autobusu četli příběhy o slávě a zničení starověkého města. Legenda jde až k Dardanovi, synovi boha Dia. Ten vytvořil své království podél úžiny, jež má dodnes po něm jméno. Jeho pravnuke Ilius pak založil město, které Řekové nazvali podle něj a svět ho zná pod jménem jeho otce Troa. Název Ilias si v 8. století př.n.l. vybral básník Homér, když vytvořil asi nejslavnější epos starověku, nejstarší řecké literární dílo, jež se jako celek dochovalo. V něm během krátkého časového úseku padesáti dní rozehrává psychologické a dobrodružné drama vycházející z legend, jež se tradovaly z generace na generaci a oživovaly dávnou mykénskou civilizaci. Dobrodružný příběh o desetiletém dobývání Tróje řeckou invazí nám Homér nevypráví. Ten si na základě náznaků a znalostí řecké mytologie musíme domyslet. Ilias popisuje hněv neporazitelného hrdiny Achillea vůči veliteli invazní armády Agamemnonovi a na jeho základě rozehrává psychologické a namnoze dramatické líčení. Pomocí skutků jednotlivých postav nutí čtenáře k zamyšlení. Děj se odehrává na pozadí desátého roku války o Tróju. Po smrti Patrokla a Hektora vykresluje bolest nad ztrátou lidských životů a dává eposu i humanistickou dimenzi. My jsme si vyprávěli rozšířený příběh, který začíná únosem krásné spartské královny Heleny trojským princem Paridem a pokračuje odvetným tažením řecké armády, jíž vede arogantní a panovačný mykénský král Agamemnon a spolu s ním se ho účastní potupený spartský král Menelaos, vychytralý ithacký král Odysseus, staříček a moudrý král Nestor a především udatný Achilleus. Bohem Poseidonem vystavěné hradby Tróje hájí tamější vládce Priamos, jeho udatný syn Hektor, statečný Aeneas a další hrdinové. Obléhání se protáhlo na téměř deset let. Válečníkům na obou stranách pomáhají i škodí olympští bohové. V pohoří Ida seděl na trůnu nejvyšší bůh Zeus jako vrchní rozhodčí. Teprve, když ti nejslavnější válečníci včetně Achillea padnou, vymyslí Odysseus lest s fingovaným ústupem a ponechaným dřevěným koněm. Když ji naivní Trojané neprokouknou a vtáhnou koně dovnitř, vyskočí z něj řečtí bojovníci, otevřou městskou bránu a oblehatelé pustí dovnitř. V následné řeži je Trója dobyta a vypálena. Trojský král a jeho synové jsou zabiti, Helena se shledá se svým oficiálním mužem Menelaem, Agamemnon se vrací domů, kde je zavražděn svou manželkou, Odysseus bloudí Středomořím deset let, než se vrátí ke své ženě na Ithaku, a uprchlý trojský hrdina Aeneas také dlouho putuje Středomořím, než se usadí u ústí Tiberu ve střední Itálii, aby se stal praotcem Římanů. Příběh Iliady od dětství hlta Heinrich Schliemann. Vždy věřil, že si Homér děj nevymyslel, ale čerpal z dozvuků skutečné události. Toužil dokázat, že Trója není mýtus. Avšak musel projít složitými životními peripetemi, než se z chudého pomocníka v koloniálu stal multimilionářem, který si mohl dovolit provádět archeologické výzkumy na vlastní pěst. Od roku 1870 přesně podle Homérova popisu polohy města na pahorku Hisarlik našel hradby a domy starověké Tróji. Přes vrstvy historicky mladších fragmentů se prokopával až ke spodnímu zdivu, o němž se mylně domníval, že je pozůstatkem homérovské Tróje. V něm našel i poklad tisíců šperků, jenž označil za majetek trojského krále Priama a propašoval ho do Německa. Teprve pozdější průzkum prokázal, že Schliemann ve svém nadšení sice opravdu objevil mytickou Tróju, ale zároveň se dopustil řady omylů. Poklad i zdivo, o kterém si myslel, že bylo svědkem trojské války, jsou o více než tisíc let starší a pocházejí již ze 3. tisíciletí př.n.l.

Poté, co jsme u makety trojského koně z roku 1975 začali prohlídku ruin Tróji, zapomněli jsme na mýty a vyložili si skutečnou historii. Archeologové tu rozlišují devět vrstev, které zahrnují období zhruba od roku 3000 př.n.l. do zániku římské říše v 5. století n.l. Vrstvy vytvářejí dvacet metrů vysoký pahorek a my jsme si postupně ukazovali jednotlivá období. Ve starověku se do pevniny zařezával záliv, který sloužil jako přírodní přístav pro lodě, co čekaly na příznivý vítr, aby mohly vplout do úžiny Dardanely. Za to musely Trojanům platit přístavní taxu. A protože po většinu roku d vane plavbě nepřející silný severní vítr, lodě setrávaly v trojském přístavu dlouho. Jejich majitelé tady museli prodat své zboží, aby mohli zaplatit vysoké poplatky. Když řeka Skamandros záliv zanesla, město ztratilo na své atraktivitě a postupně bylo opuštěno a zapomenuto. Jmenovalo se snad Wilusa (z toho Ilias). Jeho obyvatelé byli neznámého původu, v homérovské době zřejmě etnický blízci Řekům nebo Chetitům. Již Schliemann na dně jednotlivých vrstev objevil základy podlouhlých budov a zbytky hradeb z doby kolem roku 3000 př.n.l., tedy Tróju I. Další město zde existovalo kolem roku 2500 př.n.l., tzv. Trója II. Z něj se dochoval zbytek paláce s příjezdovou rampou, domy, hradby i onen Priamův poklad. Trója III až V příliš zajímavá není. Nejpoblábnějšími vrstvami jsou Trója VI a Trója VII ze 2. poloviny 2. tisíciletí př.n.l., kdy se měla odehrát trojská válka (někdy kolem roku 1300 př.n.l.). Z té éry archeologové vykopali požárem a zemětřesením poničené hradby (včetně ochranných amuletů u bran), základy paláce, jižní (u Homéra Skajskou) bránu, ulice s kanalizací, velké hliněné nádoby na skladování vína a potravin – pithos. U homérovských vrstev jsme si řekli, že vlastní město mělo něco přes tisíc obyvatel – panovníka s jeho dvorem, aristokracii a obchodníky a že tisíce lidí žily vně hradeb. Možná existoval i dřevěný kuň. Dobyvatelé ho mohli postavit bohu moře a zemětřesení Poseidonovi jako poděkování za to, že seismickými otřesy pobořil trojské hradby a pomohl jim město dobýt. Během prohlídky jsme si ukázali i Tróju VIII, která je antickým řeckým městem. V té době již nebyla obchodním centrem, ale poutním místem a vzpomínkou. Oběti tady prý vykonal perský král Xerxes před výpravou do Řecka nebo vojevůdce Alexandr Makedonský, když před tažením za dobytí Asie chtěl vzdát hold svému vzoru Achilleovi. My jsme si ukázali obětní oltáře z té doby a v dále i siluety mohyl, které měly podle legendy patřit Achilleovi a jeho druhu Patroklovi. Historie Tróji končí vrstvou IX, kterou datujeme do římského období, tedy do 1. poloviny 1. tisíciletí n.l. Římané se pokládali za potomky Trojanů a město pro ně bylo svaté. Římští císařové investovali do jeho přestavby, poprvé se tu stavělo z mramoru. My jsme si z tohoto období viděli zbytky Athénina chrámu, potrubí, lázni a malého divadla – odeonu. 3500 let dlouhou historii jsme proběhli za pouhou hodinu.

Dardanely

Po Bosporu jsou další slavnou úžinou mezi Asií a Evropou Dardanely. Na délce 60 kilometrů spojují Egejské a Marmarské moře. Jejich šířka se pohybuje mezi jedním a šesti kilometry. Právě při nejužším místě leží město Čanakkale, staověký Abydos. Tady jsme nocovali a odtud jsme se plavili z Asie zpět do Evropy. Kromě modelu trojského koně, který si v roce 2003 zahrál v americkém velkoformu Trója, nemá Čanakkale co nabídnout, a proto jsme se již brzy ráno nalodili a zamířili do přístavu Eceabat na evropské straně úžiny. Vlevo jsme viděli hrád, jímž roku 1452 sultán Mehmed II. zamkl Dardanely pro křesťanské lodě, které by mohly přijet na pomoc obložené Konstantinopoli. Na svahu jsme si všimli gigantického nápisu oslavujícího vítězství v bitvě na nedalekém Gallipoli, kdy se na jaře roku 1915 Turci ubránili invazi spojeneckých vojsk. Padlo, nebo tu bylo zraněno na půl miliónu vojáků a jako velitel se zde vyznamenal pozdější turecký prezident Atatürk. My jsme však před podrobným líčením válečných zvěrstev dali přednost antickým bájím, které nás přivedly k původu archaického názvu průlivu. Původně se úžina označovala jako Hellespont. Podle mýtu se zde do vody zřítily dcera thessalského krále Helle, když spolu se svým bratrem Frixem na létajícím zlatém beranovi utíkala ze svého domova. Odehrál se tu i tragický příběh zamilovaného páru. Leandros z asijského břehu plavával přes úžinu za svou láskou Hérou, která byla kněžkou ve Venušině chrámu na evropské straně. Jednu noc však byla úžina nad jeho síly a on utonul. Když Héra našla na břehu jeho mrtvé tělo, ze zoufalství spáchala sebevraždu. Leandrovu plavbu před 200 lety napodobil anglický romantik lord Byron. Dnes cestovní agentury v Čanakkale organizují plavání v Leandrových a Byronových stopách. Antické mýty i novodobé válečné události patří k úžině, kde jsme se rozloučili s Asií.

Edirne

Asi tři hodiny jsme projížděli mírně zvlněnou odlesněnou krajinou Thrákie. Naši poslední zastávkou na turecké půdě bylo Edirne. To leží v těsné blízkosti Bulharska i Řecka, států, v první polovině 20.století usilovaly o jeho přičlenění ke svému území. Dnes jde o provinční město se 150tisíci obyvateli, na přelomu 14. a 15.století se však jednalo o metropoli osmanské říše. Město se původně jmenovalo Hadrianopolis, podle římského císaře, který ho ve 2.století založil na důležité obchodní cestě Via Egnatia. Řekové ho později označovali jako Drinopol. Poté, co se roku 1361 třetí osmanský sultán Murad I. zmocnil Thrákie, přesídlil svůj dvůr z Bursy sem, neboť odsud mohl snáz podnikat výpady na Balkán a od Konstantinopole ho dělila jen mírně zvlněná krajina. Drinopol se změnila na Edirne, vyrostly tu sultánský palác, mešity, bazary, lázně a další atributy osmanské metropole. Zatímco palác nepřežil nepřízeň dějin, mnohé imperiální stavby dodnes zdobí město. Zemětřesení, požáry, opakovaná plenění ruskými vojsky v 19.století, rabování při bulharské okupaci na začátku 20.století i ničení řeckými vojáky po 1.světové válce prakticky bez úhony přežila hlavní památka, mešita Selima II. Pro sultána, který holdoval alkoholu a lovu, ji ve 2.polovině 16.století vystavěl architekt Mimar Sinan. Zatímco Selimem II. začíná politický úpadek říše, svatyně v Edirne se stala vrcholným dílem stavitele, který po celé říši po sobě zanechal na 477 veřejných budov (z toho 159 mešit). Sinan se narodil roku 1489 v křesťanské rodině, v rámci devširme byl převychován a jako janičář sloužil v armádě. K architektuře se dostal až ve středním věku, první mešitu projektoval ve svých 50 letech. O třicet let později realizoval architektonicky nejhodnotnější mešitu tureckého světa. Byzantský chrám Hagia Sofia byl jeho vzorem a vyzývatelem. Toužil ho překonat a **Selimovou mešitou** v Edirne se mu podařilo vytvořit kupoli o průměru 31 metrů, tedy o stejné velikosti jakou má o tisíc let starší vzor. Mešitu rámuje přes 70m vysoké štíhlé minarety, nejvyšší v Turecku. Na nádvoří se nachází původní kašna, která na rozdíl od ústřední fontány v istanbulské Modré mešitě stále ještě plní rituální funkci. Interiér svatyně působí velkolepě. Prostor odlehčují stovky oken. Piliře, které nesou kupoli, jsou začleněny do stěn a nenarušují prostor. Pod kupolí se nachází vyvýšená plošina pro kazatele a pod ní fontánka. Zurčící voda pod kupolí má symbolizovat věčný život pod nebeskou klenbou. Podobně jako Modrá mešita v Istanbulu je i Selimie součástí komplexu budov külliye, který zahrnoval hřbitov, vývažovnu pro chudé, nemocnici i **krytý bazar**. A právě tím jsme prošli, když jsme se chtěli porozhlédnout po dalších památkách. Minuli jsme sochu architekta Mimara Sinana, kterého jsme si přirovnali k jeho vrstevníkovi, italskému sochaři, malíři a architektovi Michelangelovi. Ten tvořil své vrcholné stavitelské dílo – kupoli chrámu Svatého Petra ve Vatikánu, když mu bylo přes osmdesát let, stejně jako Sinanovi při práci na Selimově mešitě. Zastavili jsme se u **Staré mešity**, vybudované na začátku 15.století. Jde ještě o starší typ svatyně, bez centrální kupole a s jednoduchou výzdobou. Z ní vynikají nápisy ozdobným písmem, kaligrafií. Poté jsme si ukázali **karavanseraj** - hotel pro osmanské obchodníky a jejich jízdní zvířata, jenž projektoval Mimar Sinan téměř před 500 lety. Procházeli jsme se kolem věže, která byla součástí opevnění antické Hadrianopole, jež zbouřali Turci, když se jejich metropole rozrostla natolik, že se do jeho krunýře nevešla. A na závěr jsme si prohlédli **Mešitu tří galerií**, honosnou stavbu ze 40.let 15.století, kdy byla ústřední svatyní osmanské říše. Mešita již má centrální kupoli a to o průměru něco přes dvacet metrů. Zdobí ji čtyři minarety, každý jiné podoby. Naproti mešitě jsme minuli **Sokollovy lázně**, jež v 16.století projektoval Mimar Sinan. Exkurzi jsme zakončili u krytých bazarů z 15. a 16.století. Na tržištích jsme utratili poslední turecké liry a zamířili do Bulharska.

Bulharsko

Bulharsko je typickou balkánskou zemí. K antickému světu ji ve starověku připojil Filip Makedonský, otec Alexandra Velikého. Do té doby zde nezávisle žily kmeny národa Thráků, obávaných válečníků. Thrákové

prosluli produkcí těžkého červeného vína, zlatými šperky a nespoutanými divokými ženami - bakchantkami. Světu dali mytického pěvce Orfea i vůdce otroků Spartaka. Nikdy však nevytvořili jednotnou říši. V 1.století n.l. sem přišli Římané a definitivně zde zavedli standardy civilizace. Na sklonku antiky se toto území stalo součástí Byzance. V 7.století sem kromě Slovanů vtrhli i turkotatarští Bulhaři a chán Asparuch vytvořil první Bulharsko. Země byla ve válce s Byzancí nebo pod její nadvládou. V polovině 9.století sem věrozvěsti Cyril a Metoděj přinesli křesťanství a slovanské písmo, cyrilici. V 10.století se Bulharské carství rozmohlo, dosáhlo největšího rozmachu a sahalo od Dněpru a Černého moře až k Jadranu a Egejskému moři. Ještě ve 13.století patřilo k balkánským mocnostem. Avšak již na konci 14.století se stalo součástí osmanské říše. Turci tady vládli zhruba 500 let a poznamenali kulturní tvář a mentalitu země. Novodobý bulharské stát byl obnoven až roku 1878. Po 2.světové válce se země stala součástí východního bloku. Komunistický vůdce Todor Živkov dokonce navrhoval jeho připojení k Sovětskému Svazu. Dnes je Bulharsko nejchudším členem EU. Země si nese punc všudypřítomné korupce. Na ploše 110tisíc km² žije zhruba 7milionů obyvatel. Díky byzantskému vlivu ve středověku se dodnes většina obyvatel hlásí k pravoslavné církvi a kvůli osmanské nadvládě v zemi žije půl miliónu Turků a 200tisíc slovanských muslimů. Bulharsko je hornatou zemí, vklíněnou mezi Dunaj, Černé moře a horská pásma na řecké hranici. Při tranzitu jsme projeli celou zemí, od jihovýchodu až na západ. Nejdříve jsme na jižním obzoru sledovali siluety pohoří Rodopy, které je spojeno s bájí o tragickém osudu pěvce Orfea. Projížděli jsme po plošině, jež vyplňuje prostředek země. Severně od ní se jako hřbet táhne pohoří Stara Planina, které zasahuje až do Srbska. Ještě před Sofií jsme překonali předhůří horského masívu Rila, jemuž vévodí 2925 m vysoká Musala, nejvyšší vrchol celého Balkánu. Hlavnímu městu Sofii vytváří siluetu pohoří Vitoša, jehož 2290 m vysoký Černý vrch jsme mohli vidět za soumraku, když jsme přijížděli k našemu hotelu na okraji diplomatické čtvrti Sofie.

Sofie

Hlavní město Bulharska leží v západní části země na náhorní plošině ve výšce 550metrů. Siluetu mu v těsné blízkosti vytváří masív Vitoši na jihu a zdálky silueta Stare Planiny na severu. Bylo založeno Římany v 1.století a pojmenováno podle thráckého kmene jako Serdica. Ve 4.století ve městě pobýval císař Konstantin Veliký. Až později se podle hlavního kostela začalo nazývat Sofie. Metropolí země se stalo teprve roku 1878, kdy vznikl novodobý bulharský stát. Město se začalo rychle rozrůstat a dnes má s předměstími zhruba 1,3 miliónu obyvatel. Společně jsme si prohlédli historické centrum metropole. Symbolicky jsme začali u jednoho z největších kostelů na Balkáně, **chrámu Alexandra Něvského** z přelomu 19. a 20.století. Ten pojme až 6tisíc lidí a byl postaven ruskými architekty v pseudobyzantském stylu jako monumentální poděkování bulharského lidu padlým ruským vojákům ve válce proti Turkům na Balkáně. Díky ruské invazi a vítězné válce v roce 1878 mohlo po 500 letech turecké vlády vzniknout nezávislé Bulharsko. Chrám nese jméno svatého středověkého ruského knížete, který porazil Švédy i německé rytíře, avšak před papežem dal přednost autoritě mongolského chána. Je hrdinou pravoslavné církve a reprezentantem jejího vzdoru vůči Západu. Symbolem sebevědomí je i stavba tohoto kostela, jehož pozlacená kupole má výšku 45 m. Postavy svatých v interiéru vymaloval český malíř Ivan Mrkvička. Chrámu Alexandra Něvského nechybí předsíň, nartex, oltářní stěna tvořená posvátnými ikonami, ikonostas, ani carův trůn pod baldachýnem. Pokračovali jsme u byzantského **kostela Boží Moudrosti**, Sofie, ze 6.století, který dal jméno celému městu. Kostel se bohužel nedochoval v původní podobě a jeho dnešní vzhled je výsledkem renovačních úprav ve 20.století. I přes ně představuje významnou raně křesťanskou památku. Oba dva pravoslavné kostely nám ukázaly, jak asi vypadala byzantská Konstantinopol před příchodem Turků. Od této památky jsme putovali k ruskému **kostelu Svatého Nikolaje Divotorce**. Byl vybudován před sto lety ve stylu tradičních ruských chrámů s cibulovitými zlatem zářícími věžičkami. V kadidlem provoněném a začerněném stíněném vnitřním prostoru se nachází vzácné středověké ikony. Pak jsme se ocitli ve vládní čtvrti. Na **náměstí Alexandra Battenberga** se až do nedávné doby nacházelo mauzoleum komunistického vůdce Dimitrova. V klasicistním paláci ze 70.let 19.století sídlili až do 2.světové války novodobí bulharští carové. V betonových budovách ze stalinské éry jsou dodnes umístěna ministerstva. Z jejich podoby nevybočuje ani **prezidentský palác**. Nebýt čestné stráže v teatrálních červených uniformách, kolem sídla současné hlavy státu bychom prošli bez zastavení. Více nás zaujala budova **Velké mešity** z konce 15.století, jež dnes plní funkci archeologického muzea, nebo skromný **kostelík Svatého Jiří**, který je pozdně antickou stavbou ze 4.až 6.století a jehož zdi pamatují ještě přítomnost císaře Konstantina Velikého. Na konci proslulého bulváru Vitoša jsme si ukázali sofijskou **katedrálu Svaté Neděle** z poloviny 19.století. Podobně jako chrám Alexandra Něvského byla postavena v pseudobyzantském stylu a její interiér zdobí fresky svatých. Procházka nás dále zavedla k **památníku Sofie**, což je sloup, který za minulého režimu zdobila socha Lenina a dnes mu trůní postava bohyně moudrosti - Sofie, s nezbytnou sovou. Minuli jsme největší židovskou synagogu na Balkáně, postavenou před sto lety v maurském stylu, prošli **městskou tržnicí** a zastavili se u **mešity Banja Baši** (lázeňské), kterou ve 2.polovině 16.století projektoval Mimar Sinan, architekt, o němž jsme hovořili předchozí den v Edirne. Stejně jako synagoga i tato mešita dodnes plní svou funkci a vypovídá o multikulturní tváři Sofie.

Tady jsme naši prohlídku ukončili, došli k busu u Lvího mostu a za pouhou hodinu opustili Bulharsko. Vraceli jsme se domů.

Pro CK Inter Zbiroh vypracoval Michal Hrazdil